

*Hony Šafra*

# TURECKO



**Poznámky, fakta, dojmy, smyšlenky i domněnky**

**hloupého českého Honzy,**

**putujícího zemí druhdy solimánskou**

**koncem září 2014.**

## Úvodem

Co vlastně „na začátku“ věděl hloupý český Honza o Turecku? Podle literatury z pera pánů Jiřího Mařánka (Barbar Vok) či Henryka Sienkiewicze (Pan Wolodyjowski) se jednalo o kruté nájezdníky, které jen kombinace statečnosti vojsk habsburských, pánů českých i polských (a také počasí) zastavila před hradbami Vídně a uchvácením celé Evropy. Podle komunistické propagandy to byla zaostalá země a slouha amerického imperialismu, který si Turecko připoutal k agresivním paktu NATO, aby mohl snáze ohrožovat tábor socialismu. Podle anglického filmu Gallipoli mohl člověk získat dojem jakýchsi příšerek s fezy, které ozbrojeny kulomety odrazily útok statečných australských jednotek v době 1. světové války. A podle současných režimních *presstitutek* je to jen země, kde se občas odehrávají nějaké demonstrace či islamistické teroristické radovánky, zatímco politické špičky naší země se k Turecku (radši) nevyjadřují vůbec (a budiž později ukázáno, proč asi).

Uvedený vcelku nelichotivý obraz nabouraly v poslední době jen reklamy cestovních kanceláří (z povahy věci toť ovšem zdroj nepřiliš spolehlivý) a také televizní seriály, ať již novely ze současnosti nebo historicky pojaté Velkolepé století. A tyto seriály zase stačila zdejší kritika zostudit ještě dříve, než se vůbec dostaly na obrazovku, neboť v Česku mají největší naději na otištění v novinách jen největší pitomosti. Televizním stanicím jistě kvůli tomu klesla sledovanost (na rozdíl od okolních zemí), ale lidé zásadně nevěřící českým recenzím měli možnost vidět trochu jiný obraz, než jaký byl dosud v tuzemsku prezentován.

Tento nesoulad informací byl vlastně důvodem, proč se hloupý český Honza rozhodl podívat do Turecka, jak to tam tedy vlastně je, zvláště když lákadlem cestovní kanceláře navíc bylo (zdánlivě) dosti silné tvrzení, že v Turecku mají více antických (řeckých a římských) památek než v Itálii a Řecku. A protože zájezd nabízený ve „first minute“ už před koncem roku 2013 nebyl ani příliš drahý, zaplatili jsme jej a 17. září 2014 dopoledne nasedla naše manželská dvojice v Hradci Králové do autobusu cestovní kanceláře Redok/Poznání a nechala se jím unášet na jihovýchod Evropy. Před tím jsme pochopitelně museli získat pasy, neboť jsme mířili do zemí mimo schengenský prostor - Srbsko, Turecko -, kde by nám občanské průkazy k ničemu nebyly, a nakoupit eura, neb turecké liry se v tuzemsku prakticky sehnat nedají.

Cestou jsme si zopakovali zážitky dob socialismu, neboť maďarské a srbské orgány se trumfovaly, kdo z nich se bude chovat byrokratičtěji (ale dalo se to snést), orgány bulharské a turecké byly znatelně benevolentnější.

Za ranního svítání následujícího dne jsme již byli jižně pod Sofií a mířili k tureckým hranicím. Bulharsko nám ukazovalo tvář známou z dob totality, totiž nevlídnou zanedbanou krajinu (s výjimkou krásných lesnatých hor), špatně udržované vesnické domy a různé chatrče a zříceniny, u nichž nebylo jasné, zda se ještě jedná o lidská obydlí. Vcelku jsme tedy očekávali obdobný obraz i na turecké straně hranic. Jeli jsme přece na Balkán a do Asie....

## Edirne – brána Orientu

Tureckou hranici na přechodu Kapitan Andreevo (název z bulharské strany) jsme překročili 11:30 hodin místního času (je zde proti nám o 1 hodinu více). Hned na přechodu vzpomněla na své zdejší největší překvapení naše paní vedoucí (alias delegátka alias průvodkyně). Jela tudy zhruba před rokem, a to na hranici byly ještě dřevěné boudy, na jaře už zde byly obrovité kryté haly na betonových sloupech. O první turistický zážitek se nám neznalcům poměrů postarala první mešita, která stojí hned za hraničním přechodem. A pak už hloupý český Honza z údivu nevycházal. Začínal mít silící dojem, že je orangutanem z pralesa náhodným kouzlem ve stylu pana Broučka se vyskytnuvším na Manhattanu, ale o tom bude ještě řeč.

Edirne je se 150 000 obyvateli na turecké poměry jakousi větší střediskovou vesničkou, místo jednoho kostelíka se zde však nachází celá řada mešit a zdejší chaloupky jsou nejen vícepatrové, ale i mrakodrapové. Město bylo založeno r. 125 po Kristu za panování císaře Hadriána a tak neslo i název Hadrianopolis (též Adrianopolis). Stalo se hlavním městem Thrákie (o níž mnozí čecháčkové jistě slyšeli, ale málokterý tuší, kde vlastně ležela). Protože se nacházelo na vcelku strategické pozici, stalo se jeho okolí místem častých a často též významných bitev (v jedné padl císař Valens) a ve městě se často střídali jeho držitelé (Bulhaři, Řekové,... dokonce i Rusové). V roce 1361 obsadil město sultán Murat I. a z města se stalo hlavní město osmanské říše, bylo jím pak až do pádu Cařihradu (Konstantinopole) v roce 1453, čili téměř sto let.

Nejkrásnější památky zde zůstaly například po architektu Sinanovi (diváci Velkolepého století, vědí, že?), má zde kromě „svých“ mešit i pomník v mírně nadživotní velikosti (netvrdí se nám například, že islám zakazuje zpodobňování živých tvorů?). Podrobnosti k dějinám města lze ovšem snadno nalézt na internetu, takže se vraťme k našemu putování. Jistou zajímavostí je jistě i to, že jen trošku větší polosamoty (tak řekněme od 5000 obyvatel výše) uvádějí hrdě počet svých obyvatel na dopravním značení označujícím vstup do obce a tento údaj je pravidelně novelizován.

V poledne ve čtvrtek 18. 9. jsme se ubytovali v Edirne v hotelu Sultan a hned napoprvé jsme zjistili, že tříhvězdičkový hotel v Turecku se neliší od tříhvězdičkového hotelu v Německu. Vstup na kartu patří

v Turecku ke standardu, klíče jsou na ústupu, domácí pantofle na „jedno použití“ a někdy i jednorázové povlečení se stávají běžným vybavením. Evropské WC a sprchový kout, vestavěné skříně, toaletní stůl se zrcadlem...



Hodinu nato už jsme hromadně pochodovali do nedaleké směnárny, což je opět moderní evropská záležitost. Stačilo na pult před směnárníka položit eura, počítač mu zablikal a už nám směnárník sázel turecké liry v kursu  $100 \text{ €} = 280 \text{ Tř}$  (čili zhruba  $1 \text{ Tř} \approx 10 \text{ Kč}$ ), aniž bylo třeba orálně komunikovat.

Pak nás paní průvodkyně hromadně hnala zpět do hotelu pro zapomenuté ponožky, neb se chystala návštěva mešity, a tam se musí chodit bez bot a nemít ponožky by nemuselo být hygienicky moc bezpečné.

První mešita, kterou jsme viděli, byla tzv. „mešita 3 ochozů (či 3 galerií)“ (Üçserefeli camii). Ty ochozy či galerie jsou vlastně prstencové plošiny na minaretech pro müezziny (tak to píše Turci, my jenom muezin). Časem jsme viděli třígaleriových minaretů více, takže zde se jednalo spíše o vžitý název, nad kterým už dále nikdo nikdy nepřemýšlel. Navíc jsme tam nikde žádného müezzina neviděli, ti hoši se také zcivilizovali a mají tam reproduktory, je možné, že to vyvolávání pětkrát denně k modlitbám mají nahrané na magnetofonu a svoje hlasivky už také nepoužívají (ale křivdit jim nechci) – skalní muslimové to prý neradi vidí a v Mekce je vlastnoústní vyvolávání povinné.

Před mešitou jsme museli asi pět minut čekat, než skončí čas modliteb. U vchodu stála uniformovaná stráž (ještě mladík) v ponožkách na koberci. Pak začali vycházet věřící a obouvali se až mimo koberec. Na nádvoří mešity pak byla kašna, u níž si myli nohy věřící, chystající se k modlitbám do mešity – to jsme my, „nevěřící“, absolvovat nemuseli. Zde je potřeba jaksi mimochodem podotknout, že to slovo „nevěřící“ je zřejmě zase nějaké překladatelské nedorozumění. Všechna tři hlavní monoteistická náboženství vycházejí totiž ze stejného základu. Nejstarší je náboženství židovské, s původem sahajícím někam k polovině druhého tisíciletí před naším letopočtem a kodifikované hlavně tzv. Starým zákonem či tórou, což jsou mj. legendární (ale často na reálném základě postavené) dějiny Židů. Křesťanství vzniklo odštěpením od židovství (Ježíš Kristus, ať už legendární či skutečný, byl Žid stejně jako většina jednajících osob, zaznamenaných v evangeliích, která tvoří základ tzv. Nového zákona, ten nikterak nepopírá platnost Starého zákona, jen na něj navazuje. Detaily náhrady „oko za oko“ tvrzením „nastav druhou tvář“ zde nebudeme rozpitvávat.) Protože od údajného narození Krista odvozujeme letopočet, trvá tedy již 2 tisíce let. Islám je ještě o 600 let mladší, protože první části koránu (hlavní „bible“ islámu) předložil Mohamed v roce 609 či 610 po Kristu, údajně osvěcen archandělem Gabrielem. Muslimové nepovažují Mohameda za zakladatele nového náboženství, ale za obnovitele původní monoteistické víry Adama, Noeho, Abraháma, Mojžíše, Ježíše i dalších proroků islámu. Mohamed sám je historickou osobností a mohamedáni považují starší křesťanskou Bibli za zkreslení původních božích slov, úmyslů a záměrů. Mohamedáni přesto považují židy i křesťany za „lidi knihy“, které je potřeba chránit, musí však platit zvláštní daň. Je málo známé, že zvláště Osmanská říše byla velice tolerantní k židům i křesťanům, a že například podstatná část španělských židů uprchla před řáděním inkvizice právě na osmanské území, totéž platí i o uherských a balkánských křesťanech, kteří se v nepokojných časech často uchýlovali pod ochranu sultánů. Ani otrokyně v sultánově harému nebo vysocí úředníci nemuseli být nutně muslimy, a přestup na islám byla záležitostí

čistě jejich osobní volby. Cesta zpětné konverze ovšem neexistovala. K tomu dodám ještě zkušenost překladatelů, kteří provázeli bývalé komunistické papaláše na jednání v islámských zemích a marně se je snažili přesvědčit, aby v případě dotazu tvrdili, že jsou křesťany. Něco takového bylo ovšem pro naduté bolševiky nemyslitelné a s hrdostí prohlašovali, že jsou ateisté, což ovšem v islámském světě znamená, že jsou něco méně než pes, a podle toho pak často ta jednání dopadala.

Když pravověrní muslimové opustili mešitu, byla mešita otevřená pro turisty. Museli jsme ovšem zout boty (odkládají se do zvláštních regálků), ženy si musely zahalit hlavu (vlasy) a případně holá ramena, pánové v kraťasech a bermudách zahalit nohy (u větších mešit fungují za tím účelem bezplatné půjčovny šátků a různých plachet, do kterých se pánové od pasu dolů zahalí). Nutno podotknout, že na rozdíl od kostelů ve zlodějském Česku jsou mešity stále otevřeny a přístupny (ostatně kostely a kaple v civilizované části Evropy také). Na rozdíl od křesťanských kostelů, které jsou často pokladnicemi výtvarného umění (řezbářského, sochařského, malířského, šperkařského, textilního...), jsou mešity prakticky prázdné. Mají překrásnou ornamentální freskovou či mozaikovou výzdobu, i řezbářské dekorace na ostění se najdou, avšak na stěnách jsou hlavně arabské citáty z Koránu. Naprostá většina Turků jim nerozumí, pokud se oboru přímo studijně nevěnují – postavení arabštiny je v islámu totiž podobné postavení latiny v křesťanských zemích (těch, které byly pod vlivem římského katolicismu), a Kemal Mustafa ....(ale o tom jinde). Podlaha je pokryta souvislým kobercem, na kterém je jako hlavní ode zdi ke zdi se opakující motiv vyznačen malý kobereček, takže si ho věřící nemusí nosit sebou.

Z této Třigaleriové mešity jsme se pak přesunuli k tzv. Staré mešitě (Eski camii), datovanou k roku 1414. Cestou jsem se málem dopustil vojenské špionáže (já, nositel modré knížky), protože jsem si chtěl jednu z mešit vyfotit přes objekt, který (což jsem netušil) byl vojenskou školou (?). Šli jsme totiž zapadlou uličkou, kde žádný varovný symbol zakazující fotografování nebyl (na ostatních stranách oplocené zahrady ano), pozorná paní vedoucí mne však hned zarazila a upozornila všechny kolem, že všechno vojenské se v Turecku nesmí fotografovat a že jsou na to dost nekompromisní. Skutečně, po pár metrech už jsem viděl, že za plotem stojí voják v přilbě a se samopalem, prst na spoušti. Málo platné, Turci jsou ve válce s marxistickou kurdskou Stranou pracujících, udává se, že tato válka už má na svědomí 40 000 lidských životů. Ze Staré mešity jsme pak přešli do nádherné a obrovité mešity Selimovy (Selimiye camii). Byla postavena za vlády Selima II. zvaného Opilec (ale tato přezdívka bude zřejmě dílem jeho nepřátel) a to pod vedením geniálního architekta Mimar Sinana. Mimar Sinan (1490 - 1588) pocházel z řecké ortodoxně křesťanské rodiny a na tehdejší dobu se dožil neuvěřitelných 98 let. Byl hlavním architektem a stavebním inženýrem Osmanské říše. Působil pod třemi různými sultány, jeho jméno stoupalo vzhůru hlavně za doby vlády sultána Sulejmana I., ale uplatnil se i pod Selimem II. (Sulejmanův syn) a Muradem III. (Selimův syn), pro všechny postavil honosné stavby. Pohřben je v istanbulské Sulejmanově mešitě, která je rovněž jeho dílem. Nezbyvá mi než zde (a jinde v textu?) uplatnit povzdech nad tím, jak se v Česku prapodivně diskutuje nad tím, jestli má nebo nemá být matematika povinným maturitním předmětem, když i ministryně školství za ČSSD se

chlubila, že ani ona matematiku neovládala. (To aby žáčkové nemuseli myslet, je to pro ně stresující). Což se bez (nejen matematiky) dají postavit domy, natož kostely, mrakodrapy, mešity? Ale protože je známo, že matematika je nejrychlejší způsob, jak odhalit blbce, tak se zase není tomu odporu co divit. Ale k tomu se ještě vrátíme u památek antických.

Co se vnitřku mešity týče, více poví fotografie, protože slovní popis by byl u všech víceméně stejný. Nicméně je třeba dodat, že i v době mimo čas modliteb lze v mešitách najít poměrně dost modlících se muslimů, nacházejících se v jakémsi smyslovém vytržení a nevnímajících houfy turistů. Pochopitelně patří k dobrému tónu tyto lidi nerušit. Další obecnou zvláštností mešit je, že vlastně není přístupná ženám, přesněji řečeno, ženy mají v mešitě vyhrazenou část, oddělenou ozdobnou mříží. Podobné omezení mají i synagogy, takže muslimové v tomto směru udělali oproti křesťanům krok zpět.

Za Selimovou mešitou je muzeální hřbitov, kam byly soustředěny staré náhrobky. Je zajímavé, že mužské náhrobky (v podobě bílých sloupků) mají na špici různé turbany, fezy a podobné pokrývky hlavy, charakterizující postavení zesnulého. Podobná je zvyklost i u ženských náhrobků, ale zde se jedná o vyjádření nějaké vlastnosti nebo záliby či zásluhy dotyčné ženy, mají tam převážně květiny.



Vedle mešity jsme si v jistém pouličním krámku dopřáli kuřecí kebab (v Česku píšeme kebab) v jakési žemli. Lidičky, to vám bylo pochutnání! A za pouhé 2 liry, vydalo to za oběd, který jsme pochopitelně v rámci polopenze neměli. Krámek obsluhovali dva muži, vše nám podali v papíře i s pytlíčkem soli, jeden bral peníze, druhý se staral o potravinu – ani zdivočelí čeští hygienici by jim nemohli nic vytknout (vlastně mohli, ale v Turecku by je asi poslali do háje, tam je domnívám se pánem zákazník a ne ouřada, hlavním bičem pak tlak konkurence).

Protože jsme měli „rozchod“ a až do večere volno, udělali jsme si vlastní procházku po městě, hlavně směrem k místům, jimiž jsme do města vstoupili. A cestou jsme narazili (světe, div se!) na speciální včelařskou prodejnu. Prodavač(i) se bavil(i) před obchodem ještě s nějakou jinou osobou, a když viděli, že se zajímáme o výlohu, ihned jeden zpozorněl a přes jazykovou bariéru nás víceméně vtáhl dovnitř. Měl tam soustu různých druhů elektrických medometů, úly a podobné věci a také včelařské kombinézy, klobouky a podobné ochranné pomůcky. Padl mi do oka klobouk spojený s kamizolou, ale nastal problém, jak zjistit cenu. Chvíli jsme se dohadovali, a to, co tvrdil turecko-anglicko-esperantsky, znělo tak neuvěřitelně, že jsme mysleli, že si nerozumíme. Až nám cenu ukázal na kalkulačce – 20 lir. Už nebylo o čem jednat, částka odpovídající zhruba 200 Kč (za to se dá v Česku pořídit jen klobouk) byla méně než třetinou toho co stojí podobná věc v Česku (kolem 700 Kč). Já byl spokojený a prodavač zřejmě také.

O kus dále jsme potkali cosi, co připomínalo cikánský vůz, ovšem jednalo-li se o Cikány, Romy nebo Turky těžko říci, určitě to ale nebyli Nepřizpůsobiví. Vypadali totiž docela pracovně.

Potom trochu sprchlo, ale deštník jsme vytáhli jen my, Turci tomu dešti nevěnovali pozornost. Všímali jsme si pouličních prodavačů ovoce a zeleniny. Zprvu jsme je skoro litovali, měli jsme dojem, že nic neprodají, registrovali jsme třeba dosti velké hromady hroznů u jednoho z nich. Ale po několika hodinách jsme viděli, že už si veze na vozíku další várku.

Stihli jsme se ještě projít místním bazarem (české vietnamské tržiště je hodně slabým odvarem) a pak už jsme byli zvědaví, jaká že bude večeře, neměli jsme žádnou představu. Byla servírovaná a byla dobrá. Nebylo tam nic extra exotického (myslím typu pečení chrousti na velbloudím sádle), ale cizrnová polévka (něco jako hrachová) s citronem, kuře s rýží a hranolky, a jakási pro několik lidí společná mísa se spoustou různé zeleniny, každý si nabral podle chuti, já šel hlavně po rajčatech.



Po večeři, už za tmy, jsme ještě vyrazili na malou okružní procházku – ani náznakem jsme neměli dojem, že jsme v muslimské zemi - neony, blikající reklamy, osvětlené výlohy, barevně nasvícené kašny a vodotrysky (kašen je v Turecku neskutečné množství). Nutno ovšem dodat, že Turci sice žijí do pozdního večera, ale nikoliv v noci. V noci byl všude, kde jsme byli, klid. Výjimkou byl Istanbul, ale to je kosmopolitní město. Také jsme, na rozdíl od



všeobecného mylného přesvědčení, nepozorovali nikde žádnou polední siestu, normální pracovní rytmus asi jako u nás.

Zalehli jsme s hlavami plnými dojmů, kdy už jsme si ani nepamatovali, co jsme viděli ráno, všechno nám připadalo jako strašně dávné, jen jsme si doplnili poslední písemné poznámky a odpadli do spánku, který by nám zimující medvědi mohli závidět...

## Dardanely, Trója, Ayvalik

Pátek 19. září.

Snídaně v 7:00 formou švédského stolu. Nabídka sice mírně odlišná od našich zvyklostí, ale nic exoticky nepochopitelného. Různé druhy balkánských sýrů, sýry ementálského či eidamského typu, vejce smažená či na tvrdo, rajčata a jiná podobná zelenina, salám zřejmě hovězí červený a po celou dobu pobytu v různých hotelích stále stejný (jen na tržištích jsme viděli i jiné druhy), chléb, pečivo, různé jogurty, marmelády, med, olivy na různé způsoby upravené....

Před 8. hodinou jsme se už nakládali do autobusu, přičemž někteří podleli nabídce pohlednic a fotografií pouličního prodavače, dědy, který věděl, kdy autobus turistů odjíždí, a svoji živnost na tom založil. I když se podle našeho odmítavého postoje zdálo, že nemůže nic vydělat, chvilka pozorování nám tuto domněnku vyvrátila. Byl poměrně úspěšný a vůbec nejkrásnější bylo, jak plynule měnil vyhlášenou cenu u svého hlavního leporela – chvíli bylo za 4 liry, za chvíli za 2 liry a tak to kolísalo podle velikosti okamžitého zájmu.

Cílem byly v první etapě Dardanely včetně přívozu-trajektu. Ujížděli jsme po čtyřproudé dálnici, v pátek, den muslimských modliteb téměř prázdné. No, po dálnici... Ono to tak „zvonku naozaj vyzeralo“, a najednou po několika desítkách kilometrů



j jsme narazili na semaforey. Nebo tu a tam jsme míjeli traktor či koňský potah. A to bylo další šokové překvapení. K našemu údivu nám bylo vysvětleno, že to, co vypadá jako prvotřídní dálnice, je v Turecku obyčejná silnice. Člověk si nutně musel vzpomenout na nekonečné tahanice kolem každého kilometru nepříliš kvalitní dálnice v Česku (kdo si myslí, že pomlouvám rodnou hroudu, tak ať se sveze po dálnici D11 poblíž Prahy směrem na Hradec – bude rád, když mu nevypadne umělý, případně i vlastní chrup, jak to tam na té „rodné hroudě“ drncá – je to o strach, že videotelevizor určený k bavení cestujících v autobuse tam upadne i se závěsem). Můj zmíněný pocit orangutana ocitnuvšího se na Manhattanu začal sílit. Představy o zaostalém Balkánu, posílené průjezdem (kdysi socialistického) Bulharska, braly rychle za své. Začalo být zřejmé, že Turecko je něco zcela jiného, než se nám přednáší ve školách, píše v novinách a ukazuje v televizních zprávách. Že obraz vykreslený v tureckých telenovelách je skutečnosti bližší, než jsou samozvaní kritici schopni poznat a uznat.

Na poloostrově **Gallipoli** jsme speciálně nezastavovali, jen mířili směrem k trajektu. Přesto nám neunikly hojné památníky na gallipolskou bitvu, jeden z nemnoha katastrofálních neúspěchů pozdějšího téměř legendárního civilního válečného premiéra Winstona Churchila.



Turecko bylo za první světové války spojencem Německa a Rakousko-Uherska. Britská generalita usoudila, že by mohla využít zaostalosti Turecka, obsadit Dardanely, kontrolovat přístup k Černému moři a dobýt Istanbul. Turecko bylo tragicky podceněno. Návrší kolem pobřeží byla krátce po zahájení útoku posílena lidmi a vybavena kulometry a děly. K velitelům na turecké straně patřil i jistý Mustafa Kemal Paša. Bitva trvala od února 1915, kdy začalo ostřelování pobřeží z lodních děl, do prvních týdnů roku 1916, kdy Britové uznali porážku a stáhli žalostné zbytky svých pozemních výsadek. Ztráty na obou stranách byly strašlivé a přibližně stejné, i pro Turecko to bylo vítězství tzv. Pyrrhovo. Udává se, že dohromady na obou stranách padlo či bylo zraněno 500-750 tisíc vojáků. Turecko se tehdy ubránilo, ale mohutné síly vázané na Gallipoli citelně chyběly na ruské frontě. Australské a novozélandské jednotky pod britskou vlajkou byly těžce zdecimovány. Ministr námořnictví a autor plánu na dobytí Istanbulu Winston Churchill byl v květnu 1916 pro neúspěch v Gallipoli a z dalších důvodů „rezignován“. Mustafa Kemal Paša se stal národním hrdinou.

**Dardanely** dříve známé jako **Helléspond** tedy „Hellino moře“, je úzký průliv v severozápadním Turecku spojující Egejské a Marmarské moře a oddělující evropskou (poloostrov Gallipoli) a asijskou část Turecka. Průliv je dlouhý 61 km a šířka kolísá mezi 1,2 až 6 km. Jméno *Dardanely* pochází od Dardana, mýtického předka vládců Tróje, syna Dia a Elektry.

Na evropském břehu se nachází „město“ **Eceabat** (aktuálně 5300 obyvatel), na asijské straně **Çanakkale** (116 tis. obyvatel – alespoň tak hlásají dopravní cedule, ale pevně věřím, že v tuto chvíli je to už znatelně více a číslo roste každým dnem. Na cedulích udávaná nadmořská výška 2 m se pochopitelně nemění ☺)

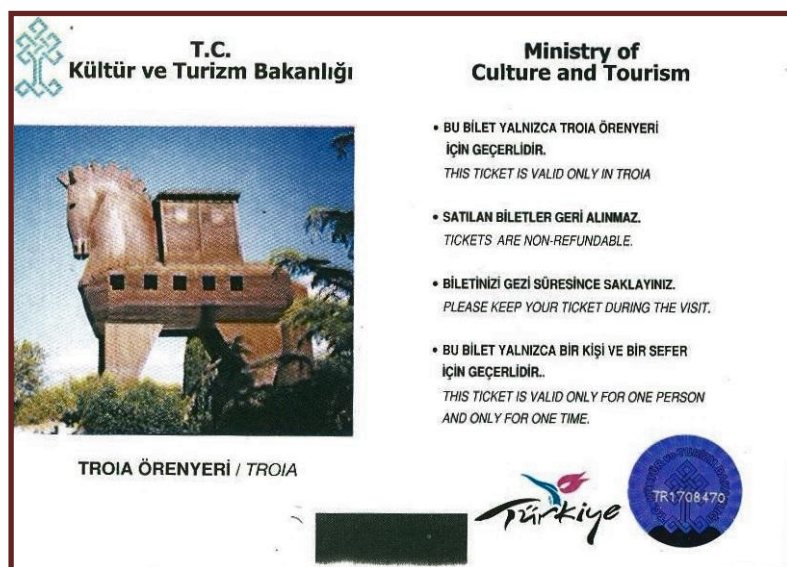
Co nás ale vskutku zaujalo je to, že všude visí turecké vlajky, nejen na úředních budovách, ale i na návrších, v parcích, nad benzinovými pumpami i u rodinných domků. Zprvu jsem si myslel, že to nějak souvisí s památností těchto míst či s nějakým státním svátkem, ale omyl. Je tomu tak stále a po celém Turecku, a z toho, co jsem měl možnost poznat v Evropě, Turkům v tom snad mohou významně konkurovat jenom Švýcaři (ti používají státní vlajku i na pokrývání hromady dřeva v zahrádkářské kolonii).

V Eceabatu jsme se nalodili na trajekt, my, lidé, na horní paluby, autobus na první podlaží, spolu s dalšími autobusy a osobními vozy. Za nějakých dvacet-třicet minut jsme byli v Asii. A po další perfektní dálnici-„okresce ☺“ jsme jeli až do, či spíše k Troji. **Troja** je dnes už pojem spíše turistický než zeměpisný. Kopec, který ji po staletí skrýval, se jmenuje Hisarlik (a asi většina Čechů pod dojmem řeckých bájí a akčních filmů tématu věnovaných vůbec netuší, že leží v Turecku). Vesnice poblíž se jmenuje Tevfikiye, je tam restaurace, vedle penzion, několik stavení a opodál mešita. Heinrich Schliemann věřil, že Homérova Illias (jiný název pro Tróju) si nevymýšlel a ze spousty náznaků usoudil, že právě Hisarlik by mohl být tím pravým místem. Ono to ve skutečnosti bylo trochu složitější, pozemek patřil jistě britské rodině, která na základě lidové slovesnosti a tradovaných legend věděla, že by na Hisarliku „něco“ mohlo být. Se Schliemannem udělala jistou gentlemanskou dohodu o podílech na případných nálezech.

Schliemann tedy kopec začal zprvu ilegálně, pak po konfliktech s Turky nakonec legálně rozkopávat a „objevil Tróju“. Ono to s tím objevením Tróje je ale trochu složitější a vzdáleně to připomíná Kryštofa Kolumba, který byl přesvědčen, že objevil západní cestu do Indie. Schliemann byl totiž amatér a profesionální archeologové z dob minulých i současných mu nemohou odpustit, jakým vandalským způsobem se k vykopávkám dostal. Podle současných poznatků tvoří „Tróju“ 9 hlavních vrstev (fází) datovaných do zcela různých dob a k tomu ještě kolem 6 podfází a 40 skupin. Nejstarší osídlení sahá až do neolitu někam ke 3500 let před naším letopočtem, Homérská Trója patří do 6. vrstvy, ale Schlieman se proboural napříč vrstvami a sestavil si svůj obraz Tróje na základě nálezů patřících do zcela jiné doby. Troja byla opakovaně ničena jak útoky zvenčí, požáry, zemětřeseními a po čase znovu obnovována. Na základě nejnovějších poznatků je Homérova Illias opět jako zdroj historického poznání zpochybňována. Ovšem pověst či legenda o Trojském koni už se stala součástí světového kulturního dědictví (asi stejně jako d'Artagnan a jeho tři přátelé) a jakási jeho replika stojí i na Hisarliku. Ta, která byla použita v americkém velkofilmu, stojí v Çanakkale, ale viděli jsme cestou i další před jednou restaurací, takže jich asi bude v kraji více. Dnes se objevuje názor,

že trojský kuň nebyl součástí vojenské léčky, ale jakousi obětí bohu Poseidonovi, aby se lodě vítězů v pořádku vrátily přes Egejské moře domů.

V každém případě je třeba říci, že bez kvalitního průvodce a bez jakýchkoliv alespoň povrchních představ o Troji a o historii nemá smyslu na Hisarlik vůbec jezdit, protože člověk nepoučený a nepřipravený bude určitě



zklamán, neboť uvidí jen hromady nic neříkajících kamenných vykopávek. Je však pravdou, že přes kopec (turecky se kopec řekne „hisar“) vede vcelku kvalitní poznávací stezka s vícejazyčnými texty a obrazy, snažících se na základě nálezů rekonstruovat původní podobu města či jeho budov, hradeb, bran, divadel, chrámů... v různých obdobích. My jsme měli (to je asi nejen v Turecku povinné) německy mluvící tureckou průvodkyni, takže výkladu se nám s dalším překladem do češtiny od naší paní šefové dostalo zcela vyčerpávajícího (jak obsahově, tak nakonec i psychicky).

Po návštěvě přilehlé restaurace a občerstvení (se) jsme v důsledku jistých organizačních zavazadlových zmatků odvezli tureckou průvodkyni do Çanakkale, vyzvedli tam zavazadla naší paní vedoucí a pak už jsme mířili do **Ayvaliku**, kde nás čekal hotel Kalif s večeří. Dorazili jsme tam ovšem po západu slunce, takže krátká večerní vycházka už mohla vést jen do nedalekého bohatě osvětleného bazaru, nesoucího název Muhtesem Yüzyil, tedy

Velkolepé století. Hotel Kalif se 3 hvězdičkami by ovšem opět obstál vedle konkurence německé (máme své zkušenosti cestovatelské) a tržiště neboli bazar také bylo tím, zač jej běžně považujeme. Prodávaly se zde nejen potraviny, ale i zboží papírnické, knihy, plakáty, bižuterie a šperky, textilní zboží...

Z přemíry dojmů jsme odpadli v brzkých hodinách a spali jako zabití až do „budičku“.

## Bergama, Pergamon, Selçuk

Sobota 20. září

Po švédsko-stolově-bufetové snídani jsme naložili zavazadla a nechali se unášet autobusem za dalším poznáním.

Protože jsme už přece jenom byli více odpočati, začali jsme lépe vnímat okolní krajinu. Všimli jsme si velkých olivových sadů, ovšem oplocených. I leckterá pole byla oplocená. To znamenalo obrovské množství betonových sloupků a také drátěného pletiva. Vzhledem množství (novo)staveb to na nás dělalo dojem, že Turecko má snad nekonečné zdroje vápenců, slínu a tedy i cementu a betonu.

Co všechno se na polích pěstuje jsme ohodnotit nemohli. Byl konec září a úroda byla povětšinou sklizena. Vidět se dala ještě nesklizená kukuřice (kupodivu také často na oplocených polích), probíhající sklizeň různých dýní a pole, která nápadně připomínala pole řepková po sklizni s vysokým strništěm. Turecko je ale podle oficiálních údajů prakticky soběstačné v potravinách, takže vše podstatné pěstují sami.

Stavební ruch v Turecku se nám bez nadsázky jevil jako „dechberoucí“ a to jsme ještě skoro nic neviděli. Že by se stavěla hotelová letoviska pro turisty, to by se dalo ještě přijmout, protože to je vidět po celém Středomoří. Ale viděli jsme obrovské plochy zastavěné jednopatrovými rodinnými domy, také domy bytové 3-5 podlažní i věžáky, ovšem všechno bez uniformity dle socialistického mustru. Tohle přece nemůže být určeno pro turisty, kde by se jich tu ostatně tolik vzalo. Pláže byly i několik desítek kilometrů daleko. Zatím jsme se omezili na nevěřicné vrtění hlavou.

Během dopoledne jsme dorazili k Bergama Onyx Factory, tedy k továrničce na zpracování onyxu. Čekala nás tady jakási reklamní akce, mající nás naladit ke koupi, zjevně se jednalo o vedlejší meloušek průvodce, ale bez nějakého dryáčnického nátlaku, známého u našich „šmejdu“.

Dokonce to bylo i velmi zajímavé a zase jsme viděli Turecko trochu jinýma očima, ostatně snad každý z nás už někdy absolvoval exkurzi v tuzemsku do porcelánky, sklárny,... a mohl tedy tak trochu i srovnávat. Z toho srovnání nevyšli Turci vůbec špatně.

Onyx je jakási odrůda chalcedonu, chemicky  $\text{SiO}_2$ , tedy z tohoto hlediska nic zvláštního či vzácného, a také na první pohled vypadá surový onyx zcela nezajímavě (prostě nějaký kámen).

Ovšem najdou-li se větší kusy bez kazů, které se dají vybrousit a vyleštit, může vyniknout vrstevnatá barevná struktura. Potom už je jenom otázkou lidské šikovnosti a invence, co z toho vznikne pod rukama brusiče – nádoby, corpus hodin, šperk, nástěnný obklad (naše známá vila Tugendhat má onyxové obložení).



Nejdříve nám byl poskytnut odborný výklad včetně demonstrace průsvitnosti tenkostěnných onyxových výrobků a mohli jsme vidět brusiče při práci, pak jsme byli vpuštěni do místností, které byly čímsi mezi muzeem a prodejnou, a pak už jsme mohli jenom zírat, co se z takového „obyčejného“ kamene dá vytvořit. Dostali jsme i čaj (v Turecku se alkohol běžně nepije), čas na to vše okouknout, zájemci mohli nakoupit.

Potom jsme pokračovali do Bergamy a na akropolis Pergamon. Akropolis se dá nejpřesněji přeložit jako „vyšehrad“ či kostrbatěji „město ve výšce“. Jednalo se pevnosti, města nebo chrámové komplexy (případně o vše najednou) postavené na vrcholcích kopců, protože je tam bylo možno nejsnáze bránit. Athénská Akropolis je asi nejznámější, ale ani zdaleka není jediná. Ostatně náš Hrad také není jediným hradem v Česku a Vyšehrad máme také. Doprava na vrchol Pergamonu je možná v zásadě trojí. Pěšmo, taxíkem (naš případ) nebo lanovkou. Už před pokladnami se na nás sesypali místní obchodníci, k jejich cti ovšem třeba říci, že člověka ani moc neobtěžují, ale spíše pobaví. Tito, když zjistili, že jsme česká výprava, začali povykovat: „Česko – jeden za tři zadármo“.

Co se vlastních vykopávek a pokusů o rekonstrukce na Pergamonu týče, je lépe se podívat na fotografie, slova by asi byla spíše matoucí. Pravdou je, že tam mají Turci slušnou naučnou stezku s mnoha vyobrazeními i názorné 3D-modely, takže je na co koukat a také dost důvodů na to koukat s otevřenými ústy. Člověk si musí pořád uvědomovat, že kouká na pozůstatky noblesních



staveb starých zhruba 2000 i více let. Naši (praslovanští) předkové v té době ještě ani nebyli na našem území, ale trampovali kdesi po lesích a tundrách, a počítat uměli možná na prstech jedné ruky a pak „eka-eka-mamuti“ (to je nadsázka, mamuti v té době už byli vybiti) ☺...

Impozantní jsou dvě stavby – Trajánův chrám a římské divadlo, to je snad nejstrmější vůbec a pojalo až 10 000 diváků. Pohled s kopce na město Bergamu i okolní krajinu už připomíná pohled letecký.

Pak nás zase hbití taxikáři snesli z nebes dolů do Bergamy a po krátké občerstvovací zastávce jsme byli unášeni do Selçuku (Selčuku). Cesta vedla přes **Izmir**, a přestože jsme nezastavili ani na okamžik, byl to zážitek.

Město má, jako ostatně celá západní Anatolie bohatou, pestrou a trochu nepřehlednou historii dlouhou zhruba 4 500 let. Před 1. světovou válkou zde žilo asi 300 000 obyvatel, z toho zhruba polovinu tvořili Řekové. Protože Osmanská říše prohrála válku, bylo tzv. Sèvreskou mírovou smlouvou stanoveno, že Izmir (tehdy zvaný Smyrna) a západní Anatolie připadnou Řecku, které město obsadilo už v r. 1919. Jenže v Turecku došlo k povstání vedenému Kemalem Pašou, národním hrdinou od Gallipoli. Ten v roce 1922 obrátil řeckou armádu na útěk, Smyrnu obsadil a nakonec si na velmocích jako jediná relevantní vojenská síla v oblasti vynutil uznání Turecka v nynějších hranicích. Zhruba 200 000 Řeků odešlo do Řecka... Řecko-turecká neláska má dávné kořeny. Pod tureckou vládou se Smyrna přejmenovaná na Izmir, začala zprvu pomalu, ale stále rychleji rozrůstat. V současnosti se udává počet obyvatel Izmiru kolem 4 milionů a asi to není číslo konečné. Izmir je sice turistickým lákadlem, má spoustu památek, mešit ze 16. – 17. století, ale neměl by vzniknout dojem, že je to město turistických letovisek podobných těm na španělském, francouzském nebo italském pobřeží. V Izmiru (a v Turecku obecně) se staví obytné čtvrti, ne jednotlivé domy, ale celé městské části. I s mešitami. Sídliště tvořená přízemními, jednopatrovými, čtyřpatrovými domy i věžáky rostou, kam oko pohlédne, až k vrcholům kopců. Ono se to musí vidět, na to asi fotografie z letného průjezdu autobusem nestačí. Je to fascinující mraveniště. Je mi záhadou, jak to všechno dokážou ufinancovat (bez dotací EU ☺). Část domů je prázdných, ale 4 miliony obyvatel jsou realitou. Turecko má dle údajů z r. 2011 asi 75 milionů obyvatel a zřejmě ambice je všechny nějak rozumně ubytovat. Ovšem má-li Izmir 4 miliony obyvatel, umí si někdo představit ten logistický oříšek, jakým musí být takovéto (navíc rychle rostoucí město) zásobovat třeba jenom potravinami? A přitom všude jsou obchody plné a Turecko je v potravinách soběstačné.

Hloupý Honza mohl tedy kroutit hlavou čím dál více, a to ještě nebyl všemu konec. Asi to Turci dělají tak, jak neúspěšně radil pan prezident Zeman – země se musí z krize proinvestovat, ne prožrat. Turecko žádnou „krizi“ nezaznamenalo. Ekonomové tomu také říkají „odložená spotřeba“. Pravda je, že mnozí (u nás možná už většina) radši slyší slova „sociální dávky“ než „pracovat“ (a to „pracovat“ není jenom *makat* rukama, ale také a možná především hlavou, ovšem to neznamená mávat papírem „z Plzně“).

Návštěvu **Selçuku** jsme zahájili ochutnávkou tureckých sladkostí. Turci si na sladké zákusky, cukroví, dortíky, koláčky a různé neidentifikovatelné sladké hmoty potrpí. Navíc to má asi

každý turecký průvodce v popisu práce (v bakšišné zainteresovanosti), že autobus cizinců do nějakého takového podniku přivede.



Ovšem první, co mi v Selçuku padlo do oka, byla směrovka či reklama „Hotelu Panny Marie“. Trochu nečekané... Ale Selçuk má bohatou křesťanskou historii a je dodnes křesťanským poutním místem. Nad městem stojí hrad, v němž se dosud nacházejí zbytky baziliky svatého Jana a citadela sv. Jana z dob byzantského panování. Svätý Jan má dokonce v bazilice hrob. A protože všichni známe „své Papienheimské“ (tedy

v tomto případě české náboženské ignoranty, pardon, ryzí materialisty), kteří vůbec netuší, kdo to sv. Jan byl, a také trochu pro sebe (abych si srovnal myšlenky) uvedu:

Svatý Jan byl bratranec Ježíšův, nejmladší z apoštolů Ježíše Krista, který si jej oblíbil a proto je ve starších českých kalendářích uváděn i jako „Sv. Jan, miláček Páně“, jehož svátek připadal (připadá) na 27. prosince – dnes už jej v občanském kalendáři nehledejte, ostatně bolševik vymazal z kalendáře i Jana Nepomuckého, k němuž se z rodinné tradice hlásím já (16. května).

Do zdejšího kraje přišel apoštol Jan asi v r. 70 n.l., zakládal zde křesťanská společenství, byl však pronásledován, a posléze poslán do vyhnanství. Tam napsal knihu Zjevení Janovo (známější jako Apokalypsa), ale po smrti císaře Domiciána se do zdejšího kraje vrátil a zde také sepsal kanonické „evangelium podle sv. Jana“ – stal se tak čtvrtým evangelistou. Jako jediný z apoštolů zemřel přirozenou smrtí kolem roku 100 n.l. V červenci 1967 navštívil jeho hrob i papež Pavel VI., na blízké zdi je pamětní deska tuto návštěvu připomínající.

Selçuk i hrob sv. Jana jsou křesťanskými poutními místy a svatost Janovu uznávají všechny křesťanské církve. To vše navíc posiluje legenda, že ve zdejším kraji s Janem žila též Maria, matka Kristova, Janova teta, ale z vůle Kristovy projevené na kříži také vlastně adoptivní matka. Maria měla dožít v kamenném domku na nedalekém Slavičím vrchu. Turci říkají Slavičímu vrchu **Bülbül Dag** a jsou náležitě pyšní na spojení tohoto místa se slavnou biblickou postavou. Panna Marie je totiž významnou sveticí i pro muslimy. Ti sice nevěří v její panenství ani v božskou podstatu Ježíše, ale uznávají Marii jako matku jednoho z největších proroků v historii lidstva.

Vedle hradu, vlastně v podhradí, se nachází Isa Bejova mešita, údajně nejstarší v tomto kraji, ale na její prohlídku čas nezbyl. Před branou na parkovišti je také obchod se sakrálním

uměním, hlavně tam mají velké množství pravoslavných ikon, ale také sochy Panny Marie, sv. Jana a dalších světců

V Selçuku je také „chrám“ bohyně Artemis, tedy dá-li se tak nazvat jeden sloup a pár kamenů. Kdysi to byl ovšem jeden ze sedmi divů světa. Většina jeho kamenů údajně skončila na stavbě nedaleké Isa Bejovy mešity.

Pak jsme opět autobusmo pokračovali do **Kuşadasi** (čte se Kuşadasi, znamená „Ptačí ostrov“ a většinou přepisuje jako Kusadasi). Jenže průvodce si zřejmě musel zasloužit nějaké bakšišné, a proto jsme byli cestou ještě vyzváni k návštěvě módní prohlídky kožených oděvů. Šli jsme tam sice s trochou nedůvěry, ale byla to správná show. Modelky a manekýni se ve svém řemesle vyznali, výrobci měli skutečně co nabídnout a navíc předvádějící nakonec ke svým polotanečním kreacím přizvali dva účastníky z našeho zájezdu. K tomu se ještě podával čaj a vůbec tam byla pohodová atmosféra. Po přehlídce jsme ještě navštívili příslušnou prodejnu, i tam bylo na co koukat (ale také na ceny ☹, tolik euro jsme většinou ani sebou nikdo neměl. Ovšem umím si představit, že by si potřebnou částku někdo sebou vzal s cílem v Turecku něco podobného nakupovat).

V Kuşadasi jsme se ubytovali v hotelu Merry a to dokonce na tři noci, čemuž jsme byli rádi. Přece jenom každodenní harcování z místa na místo a z hotelu do hotelu je pro (byť mladistvě vypadající) rentiéry poněkud únavné.

V hotelu jsme dvakrát denně jedli na střešní terase. Jednou sice foukal nepříjemný vítr, ale jinak to tam bylo hezké a s pěknými výhledy na hory i moře.

## Efes, Didim(a), Milét

Neděle 21. září

Hned po snídani nás autobus dovezl na **Efes**. Jako samotné město už Efes neexistuje, nachází se nedaleko **Selçuku**. Dny své slávy má už dávno za sebou (historie města má nejméně 3 tisíce let), ale vzhledem k vykopávkám, k dosud zjevné městské struktuře i k zachování významných částí nejrůznějších budov je centrem velkého zájmu turistů, nadneseně řečeno, z celého světa. O Efesu jistě slyšel každý, kdo trochu poslouchal dějepis na střední škole, neboť se s ním pojí slavná jména. Namátkou tedy filosof Herakleitos z Efesu („Nevstoupíš dvakrát do téže řeky“), Hérostratos (zapálil Artemidin chrám, aby se proslavil), Xenofon z Efesu (autor románu *Ephesiaca*), sv. Pavel nebo trojlístek sv. Jan Evangelista, Maria matka Boží, a Máří Magdaléna (tito tři také zde nebo poblíž zemřeli) .

Město samo není dosud zcela odkryto, pracuje zde i několik mezinárodních týmů. Asi bude zase lepší odkázat na fotografie, protože slovní popis by byl ploše povrchní.

Ovšem zmínka musí padnout o velice zachovalé latrině (veřejném záchodě). Aby patricije nezabl při konání úlevy jeho vznešený zadek, musel se na latrinu nejdříve posadit otrok a

kámen předehrát (dřevěná a plastová sedátka tam tehdy neměli). Součástí bylo i malé pódium pro hudebníky, aby věc probíhala kulturně, a legenda (či pomluva) praví, že nejdůležitější státnická rozhodnutí měla prvopočátek právě zde. Další památkou je nevěstinec v těsném sousedství Celsovy knihovny (měli to pánové těžké rozhodování, zda dříve uspokojit potřeby těla či ducha.)



Docela mě zde pobavil jeden pan doktor z naší výpravy a jen zdvořilost mi bránila se rozchechtat nahlas. To když průvodce prohlásil, že koule u jedné sochy je symbolem římské vlády nad světem. A ten doktorský „vzdělanec“ prohlásil, jak vůbec mohli vědět, že je Země kulatá. To bylo na mne přece jenom trochu moc a hned jsem vypálil, že to nejen věděli, ale dokonce uměli zhruba spočítat její poloměr. Ono to totiž jde „změřit“ už na úrovni žačka 8. třídy. Pan „doktor“ okamžitě *odprej skl* z doslechu, a já si to pak v autobuse zkusil spočítat na koleně, jestli jsem nekecal, protože jsem to sám nikdy nepočítal, jen jsem věděl, jak to antičtí matematici udělali. Nekecal jsem, je to jednoduché.

Významnou stavbou je velké římské divadlo a konec konců i malé divadélko, zvané odeon. To sloužilo k přednesu básní nebo různých projevů. Vedle totiž zasedala městská vrchnost, a provoz velkého divadla a množství diváků by mohly rušit její zasedání.

Jinak na netu se lze o Efesu a jeho složité historii dočíst mnoho zajímavého a není tedy třeba to přenášet sem.

Dnes chodí návštěvníci v placeném areálu antického města na neplacené WC, které zase snese hodně přísná neantická evropská měřítka.

Nedaleko od Efesu se nachází jeskynní komplex pověstných „Sedmi spáčů“ nebo „sedmispáčů“ (co je správně netuším, obě označení se používají, ale asi to první). Jeskyně jsou spojeny s legendou o mladících, vyznávajících prvotní křesťanskou víru. Ti ve zdejších jeskyních měli prospat dobu pronásledování křesťanů a probudit se až po ustavení křesťanství státním náboženstvím.

To je krásná legenda – představte si, že byste prospali dobu současné byrokratické diktatury a probudili se, až budou všichni současní politici za mřížemi a byrokrati budou (třeba) na trzích prodávat trpaslíky místo Vietnamců.



Další zastávkou byl(-o,-a ?) **Didim** či Didima. Hlavním turistickým tahákem jsou zbytky Apollónova chrámu. Vstup do něj je sice placený, ale je velmi dobře vidět i od ohrady a plotů. Stavěli ho 600 let, nikdy však nebyl dostavěn. Člověk si tak maně připomene, že podobně dlouho se stavěl chrám sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze. Apollónův chrám nebyl dostavěn kvůli poškození zemětřesením i nástupu křesťanství, v tomto ohledu měla svatovítská katedrála štěstí, že byla dokončena před nástupem komunistického „náboženství“, jinak by možná také skončila v troskách.



Didim však pro hloupého Honzu byla hlavně příležitostí mrknout se trochu pod povrch Turecka viditelného z autobusu, protože jen část výpravy měla zájem o placenou prohlídku chrámu, a my ostatní tedy měli „volno“. Zašli jsme do postranních uliček jakéhosi (u nás bychom řekli) ghetta, což v tomto případě ovšem není správný výraz, spíše to byl shluk všelijakých chatrčí s oprýskanými fasádami, nedokončenými střechami z vlnitého eternitu, často zatíženého pneumatikami. Vypadalo to tam velice nedůvěryhodně a skoro jsme tam šli s obavami o vlastní bezpečnost. Jenže hloupý Honza zase musel své obavy a předsudky znovu přehodnocovat.

Ty chatrče měly před sebou stožáry s tureckými vlajkami. Na střechách mezi pneumatikami byly také antény satelitních přijímačů (!). Mezi chatrčemi stály moderní sloupy veřejného osvětlení. V chatrčích byla nová plastová okna (!). Před chatrčemi stála nová auta a motocykly nebo měly alespoň garážové přístřešky. Hromady odpadu neskrývaly nějaké staré gauče a nevábný neidentifikovatelný odpad, ale vyřazené ledničky, pytle cementu, nádoby od stavebních poživ a podobný civilizační odpad, který se u nás také nachází u každé rekonstrukce a přestavby (stačí předělávat koupelnu, topení nebo vyměňovat umakartové bytové jádro, a hned to před domem vypadá podobně). Odpad tady spíše čekal na nějaký hromadný odvoz. Některé z chatrčí měly už novou fasádu i novou střechu (na fotkách je to vidět). Ostatně budiž řečeno, že ve vzdálenosti nějakých 200 či 300 metrů stálo novotou svítící sídliště. A obavy o bezpečnost? Vyhlédla na nás nějaká podezřele vypadající osoba ženského pohlaví, ale moje žena ji okamžitě „po turecku“ pozdravila, a ona se změnila v usměvavou dámu, která by s námi jistě hodila řeč, jen kdyby naše slovní zásoba byla o něco větší. Takhle to skončilo jen vzájemnými úsměvy a zamáváním.

Je zřejmé, že zde funguje současná turecká politika masivní podpory zemědělců v obavách před jejich přestěhováním do velkých měst, tedy jakási řízená vnitrostátní migrační politika.

Zašli jsme také do vedlejší restaurace na kávu. Jeden restaurační sál jsme jen prošli, protože byl připraven na nějakou velkou tureckou svatbu. Bylo však vidět, že ve skromných podmínkách se zde daří zařídit prostředí důstojné, ba skoro luxusní, a že si na to Turci zřejmě potrpí. Dalším prostorem byla zastřešená zahrádka obklopená bujnou vegetací, takže prostředí opět velmi příjemné.

Káva „po turecku“ se ovšem od našich domácích (teď myslím našich domácích) zvyklostí dosti liší. Ta jejich je silná, podávaná ve velmi prťavých hrnčících (v tomto případě dokonce velmi hezky barevně dekorovaných), naše domácí „kafé“ se podává zásadně v hrncích půllitrových (ovšem nikoliv tak silně).



Závěr tohoto dne patřil ještě jednomu archeologickému nalezišti. Byl to **Milét**. Milét je opět historicky spojen s celou řadou osobností, o nichž každý či alespoň leckdo cosi zaslechl ve škole. S Milétem je totiž spojena tzv. Milétská škola, což bylo jisté společenství filosofů, kteří nahlíželi na svět čistě racionálně a snažili se svět vysvětlit pomocí matematiky a rozumových úvah. Pikantní tedy je, že řecké filosofické myšlení, které posléze tak ovlivnilo Řím, pak Evropu i její vědu, vlastně vzniklo zde, v Asii, v řecké kolonii (přičemž přívlastek „řecké“ berme poněkud s rezervou, neboť v té době žádné „Řecko“ jako stát neexistovalo, ale mělo podobu drobných městských států, často spolu nelítostně soupeřících obchodně, myšlenkově i válečně.) Podrobnosti o střídání „řeckých“ držitelů města lze opět nalézt na internetu, nakonec ovšem vše spadlo pod římskou nadvládu, která však uměla s řeckým uměním, filosofií i náboženstvím docela slušně zacházet, vše využít a nepotlačovat (to bolševik nezvládl).

K Milétské škole patří mj. Tháles z Milétu, jehož slavnou Tháletovou větu i Tháletovu kružnici nenávidí duševně zlenivělí čeští žáci už od 8. třídy. Tháles se pokusil o vysvětlení podstaty světa pomocí sice naivních představ, ale i naše vědecké hypotézy se jednou budou jevit naivní. Dokázal také třeba měřit výšku pyramid pomocí stínu a podobné věci, které se dnes přednáší na základních i středních školách (často se jimi baví i skauti). Dalším byl Anaximandros z Milétu, který je označován za zakladatele vědeckého zeměpisu (kartografie), sestrojil nebeský globus či sluneční hodiny. Některé jeho úvahy o vzniku života našly odezvu až v moderní době, a proto bývá někdy nazýván „Darwinem starověku“.

Milét sám v dnešní podobě je ovšem pro turistu poněkud chaotickou záležitostí, i když vykopávky jednotlivých budov, ulic, a prostor (agor) jsou velmi přehledné. Ovšem bez poučeného průvodce se v tom turista poněkud ztrácí. Všemu dominuje římské divadlo, kolos, před kterým se člověk cítí opravdu mrňavý, což mne vedlo k poznámce, že už chápu, proč se našemu Národnímu divadlu říká „Zlatá kaplička“, protože to vedle tohoto monstra ničím

jiným než nepatrnou kapličkou není. Dojem obrovitosti ještě umocňuje novější byzantská pevnost na horním okraji divadla, majestátnosti pak těm prastarým kamenům dodává nahoře už jen turecká vlajka. Další zajímavostí Milétu je poměrně zachovaná Faustina lázeň. Lázně byly stavěny, aby odolaly vodě, a díky tomu odolaly staletím. I když je to zřícenina, stále ještě jsou patrné tělocvična, prostorné šatny, bazény na studenou a teplou vodu, výtopna a mnoho dalších pomocných prostor.

Milét původně stál na břehu mořském, což se odráží v názvech jeho objektů. Jenže moře pod nánosy řeky Meandros ustoupilo až do vzdálenosti 10 km, takže některá pojmenování jsou sice historická, ale už nemají se současnou realitou nic společného.

## Volný den v Kuşadası

Pondělí 22. září

**Kuşadası** bylo ještě před 20 lety „dírou“ se 4 tisíci obyvatel. Dnes se udává přes 60 tisíc a za městem se staví další a další domy. Dovolená přímo v Kuşadası se mezi turisty na netu moc nedoporučuje, protože město není postaveno pro dovolenkáře lenošící na pláži, ale pro turisty má tu výhodu, že je dobrým východiskem pro antické a jiné historické památky v okolí. Jinak je opět dokladem stavebního boomu v Turecku.

Díky laskavosti organizátorů zájezdu byl nám zde dopřán volný den, takže jsme si od náporu dojmů mohli přece jenom trochu odpočinout. Část výpravy pak zvolila možnost výletu lodí, část koupání v moři či prohlídku města.

Hloupý Honza výlet lodí oželel, neb v plánu byl také lodní výlet po Bosporu, a se svou lepší polovičkou se rozhodl okouknout město a omočit kotníky v Egejském moři.

Mluvit ovšem o prohlídce města je nesmysl, protože Kuşadası není město v našem pojetí. Je to v podstatě soubor rozlehlých vilových či vilkových čtvrtí s moderním centrem (i s výškovými budovami), v nichž se kdesi ztrácí historické jádro. Obhlédnout to pěšmo nebylo možné a při neznalosti místní sítě městské dopravy nebylo dost dobře možné ani využít jejich linek.

Ale i půldenní procházka částí, v níž se nacházel „náš“ hotel byla zajímavá. Především je třeba říci, že jsou zde velice rozšířené jednopatrové domky a kdo je všímavý, tak vidí, že to nejsou žádné domky či penziony pro zahraniční turisty. Před domky stojí auta s tureckými značkami a bydlí v nich Turci. Podle slov průvodce však nemalá část domků slouží jako rekreační či dovolenkové domy pro Turky z velkých měst (srovnání s našimi rekreačními chalupami by ovšem asi vyznělo dost komicky). I když se v Česku v poslední době staví také pěkné rodinné domky, leckterý turecký by i u nás vyvolal závist sousedů. Srovnání se člověk nevyhne, protože srovnávat lze srovnatelné a tady to možné je. U nás je teď móda zahradních bazénů. Ty jsme u tureckých domů neviděli (ovšem jistě jsme zdaleka neviděli vše), ale jsou

k vidění zase třeba zahradní kašny. Bazén pak má prakticky každý hotel či větší penzion. V Turecku snad neexistuje dům či chatrč, kde by nebyl na střeše solární panel spojený se zásobníkem na teplou vodu. To se u nás v této míře nevidí, energie je přes naše brblání v Česku relativně levná a většina lidí má elektrické bojler (v lepším případě na tzv. noční proud). Pravdou je, že Turecko má podstatně lepší podmínky co se týče slunečního záření a že toto masové nasazení slunečních ohřivačů má v celostátním měřítku obrovský význam.

U některých domků jsme zaregistrovali fungující zemědělskou produkci, kromě zeleniny se však nabízelo i mléko, to znamená, že někde v pozadí nebo v dosahu musel být ustájený dobytek. Funguje zde bazar, ale i menší či větší prodejny typu našich vesnických samoobsluh, některé jako součást větších prodejních řetězců (ceny tam pak byly i o poznání nižší). Našli jsme menší mešitu a chvíli poseděli v její zahradě. Měla všechny náležitosti velkých mešit, hlavně tedy venkovní umývárnu nohou a regálky na boty měla mešita také venku. Místo nádvoří měla tu oplocenou zahradu. Datum výstavby – 1999. Mešita tedy ještě téměř nová.

O něco později jsme se pomalu přesunuli opačným směrem a vzhledem k dostatku času se nechali přivábit dalším minaretem čnicím nad stromy. Jaké však bylo naše překvapení, když jsme se přiblížili. Mešita sama byla teprve ve výstavbě, dokonce ani ještě neměla pořádnou střechu, jen naznačené krovy kupole. Minaret s tlampači byl ovšem funkční a před stavenišťem už vlála turecká vlajka.

Vilková čtvrť byla prakticky nová a ne všechny ulice měly už pevný povrch, někde to řešili tak, že asfaltová vozovka byla jenom v jednom pruhu, druhý byl zatím prašný. Některé bloky vilek byly společně oploceny, takže, ač vrátka byla otevřena a žádného vrátného jsme nikde neviděli, bylo naznačeno „toto je společně naše a nikdo cizí tu nemá co pohledávat“. Také jsem si povšiml, že jízdni kola zamykají i na zahradách. Takže nějací zloději tu jistě jsou, což kontrastuje s tím, že na bazarech většinou zůstává zboží přes noc jen přehozené plachtou, a že podstatná část obchodní činnosti probíhá venku a také je venku vystavováno zboží. Domnívám se tedy, že obchodníci v tomto ohledu drží spolu a že případný zloděj by nedopadl fyzicky vůbec dobře, a navíc by nebyl chráněn debilním česko-evropským chápáním lidských práv gaunerů.



Turecké „popelnice“ připomínají spíše menší kontejnery a i ve vilkových čtvrtích, nejen tedy mezi chatrčemi, se objemný odpad vynáší a vyváží na velké hromady, ty se zřejmě odvázejí najednou. Viděli jsme, že na jednu z těch hrad lidí táhli velké vyřezané keře.

Odpoledne jsme si dopřáli vymáchání těl v Egejském moři, nejsme žádní vodomilové, takže se spíše mělo jednat o tradiční symbolické omočení kotníků v cizích vodách. Jenže voda byla teplá, čistá, vlny přiměřené, málo lidí na pláži (už bylo dávno po sezóně) a nic nás nehonilo, tak jsme na pláži a ve vodě strávili více času, než bychom předem vůbec připustili. Měli jsme tak příležitost vidět turecké dámské plavky – dámy měly šátky a plavky, které kromě obličejů, dlaní a chodidel zahalovaly celé tělo. Upřímně řečeno, moc se to nelíšilo od plavkové módy v našich zemích někdy z r. 1900 (kdy se i na půdě Sokola řešilo, jestli veřejně se koupající dáma není vlastně nemravnice, kazící dobrou pověst vlasteneckého spolku sokolského). A je třeba dodat, že tyto dámy měly pánský doprovod a byly v dohledu jen dvě (a byly docela pohledné ☺).

Večer jsme také viděli pohádkově až kýčovitě osvětlenou drožku pro vyhlídkové jízdy turistů. Na zadní stěně pak byla velká turecká vlajka s Kemalem Tatičkem. To už opravdu stálo za bližší seznámení s touto osobností, jejíž tvář na nás shlížela z kdejaké stěny, balkónu či okna, nehledě na nesčíslné množství nejrůznějších pomníků, které jsme ovšem v jedoucím autobusu jen rychle minuli.

Zde je tedy malý medailon Mustafy Kemala:

*Mustafa se narodil r. 1881 v (dnes řecké) Soluni jako syn celníka, úředníka osmanské říše. Jako Turek musel malý Mustafa snášet ústrky od řecké a arménské (tedy východně-křesťanské) i arabské (muslimské) komunity. Vlastně se nejdříve jmenoval Mustafa ibn Ali (syn Aliho), jméno Kemal získal až jako žák. Otec Ali Rhiza ale podřadné úřednické místo opustil a věnoval se obchodu se dřevem a přál si i pro syna dráhu obchodníka. Na přání matky Zubeidy Mustafa vstoupil nejdříve do církevní školy s výukou koránu, ale otec ho následně převedl na školu světskou. Ani tam však Mustafa nechodil dlouho, protože otec brzy zemřel, a Mustafa pak dělal na venkově čeledína. Do Soluně se vrátil až ve 12 letech a složil přijímací zkoušku na vojenskou školu. Těch pak absolvoval několik. V roce 1905 opustil vojenskou akademii v Istanbulu s velmi dobrým prospěchem jako kapitán. Byl tak trochu celoživotním rebellem. Už krátce po absolvování vojenské akademie se podílel na vzpouře mladoturků, která donutila k odstoupení sultána Abdulhamida v r. 1908. V italsko-turecké válce 1911-1912 v roli velitele posádky úspěšně ubránil přístav Tobruk, což byl asi jeden z mála tureckých úspěchů, protože jinak bylo Turecko donuceno Italům za mír odstoupit Libyi – muselo totiž čelit balkánským zemím.*

*V době 1. světové války byl Mustafa Kemal Paša (paša byl titul vysokých úředníků a vojenských hodnostářů) velitelem 19. divize, bránil poloostrov Gallipoli proti britskému výsadbku. Roční bitva měla za následek obrovské ztráty na obou stranách, Britové odtáhli s nepořízenou a z Mustafy Kemala se stal národní hrdina.*

*Když Osmanská říše utrpěla porážku v 1. světové válce, přišla v důsledku Versailleského mírového uspořádání a Sévreské mírové smlouvy z r. 1920 o 80 % svého území, měla platit válečné reparace, omezit armádu na 50 tisíc mužů a odstoupit vítězům válečné loďstvo. Sultán smlouvu podepsal, ale turecký parlament ji odmítl ratifikovat a Mustafa Kemal vyvolal povstání, při němž v r. 1922 porazil Řeky u řeky Sakarye, obsadil Smyrnu (Izmir) a udržel Turecko v jeho dnešních hranicích. Vítězné mocnosti se radši podvolily. Ze země pak vyhnal sultána Mehmeta VI. a následně i jeho synovce Abdula Mešida, který byl jako chalífa duchovním vůdcem sunnitských muslimů. To bylo něco tak neslýchaného, že proti Kemalovi v tu chvíli stáli všichni pobouření muslimové. Kemal však už byl natolik „rozjetý“, že ho nic nemohlo zastavit. Asi s vědomím, že*



*dějiny píšou vítězové, se jako prezident nové Turecké republiky (1923) bezodkladně pustil do radikálních reforem. Šel na to od drobných detailů až po zásadní věci. Mužům zakázal nosit fezy a nařídil nosit evropské klobouky. To byl další zásah do muslimských zvyklostí, protože klobouk přece umožňoval člověku rouhačsky skrývat tvář před Alláhem. Zprvu dával Kemal najevo své opovržení islámem i velmi radikálními protimuslimskými výroky typu: „Islám je dobrý nanejvýš pro změkčilé Araby, nikoliv pro Turky, kteří jsou muži a dobyvatelé.“ Zrušil kláštery dervišů a radikálně omezil možnosti muslimských duchovních, v podstatě zatlačil islám do mešit. Jejich kázání podřídil státnímu dozoru. Teprve jeho pozdější činy ukázaly, že mu nešlo o potlačení islámu a víry, ale právě o omezení faktické moci muslimských duchovních, které považoval za překážku v rozvoji země podle jeho představ a současně za jednu z příčin, proč zaostalá země neuspěla v boji proti křesťanské Evropě. Inspiroval se evropskými právními systémy. Přenesl hlavní město z Istanbulu do Ankary, aby nebylo snadným terčem případných dalších útoků. Zrušil islám jako státní náboženství a sekularizoval společnost. Dnes už trapně působí současná česká zdivočelá ombudsmanka, hájící právo muslimek na nošení šátku do škol – Kemal to v Turecku zadržel už před 90 lety a tento zákaz platí pro úřednice ve státní službě a na univerzitách dodnes. V roce 1926 zrušil islámský kalendář a převzal kalendář křesťanský. Zrušil orientální systém vah a měr, přešel na desítkový systém. Zrovnoprávnil ženy, žena podle jeho pojetí není majetkem muže, patří jen sama sobě. Ženy dostaly volební právo (to neměly v té době ani ve Francii). Jako úřední řeč zavedl lidovou turečtinu (na rozdíl od osmanské turečtiny - směsice s mnoha prvky perskými a arabskými) a soustavně přesvědčoval Turky (což jazykově i geneticky jsou) a ne nějakými Araby. Arabské písmo nahradil latinkou s menšími úpravami (české háčky zde mají podobu malých ocásků pod písmenem např. ç) a kvůli tomu doslova nahnal i dospělou populaci do škol. Zavedl příjmení, děděná po otci, tak jako v Evropě. Dětem zavedl povinnou školní docházku. Teprve později, když už se svými reformami uspěl, se sám opět začal k muslimům hlásit, ale nedovolil, aby islám měl nějakou světskou moc.*

*Ač se to tedy zdá neuvěřitelné a ač při prosazování svých reforem postupoval velice razantně a často i násilně, skutečně zvítězil a mohl začít psát dějiny, respektive začali (mu) je psát sami Turci. V roce 1934 mu byl udělen čestný titul či přídomek Atatürk (otec Turek). S překlady z turečtiny do „evropštiny“ je vždycky trochu problém, já to čistě soukromě překládám jako Tatiček, protože s Masarykem měl i dost společného, byť jakákoliv srovnání v mnohém kulhají. V Atatürkovi se shlížel ve své době i Adolf Hitler, ale když se Atatürk dozvěděl, že je s Hitlerem srovnáván, dost se urazil a prohlásil: „Já jsem zotročený národ přivedl ke svobodě, zatímco Hitler svobodný národ zotročil.“ A pozval do Turecka německé vědce židovského původu, aby našli na tureckých univerzitách útočiště před pronásledováním.*

*To vše v době, kdy ani nemohl tušit, čeho je Hitler schopen. Mustafa Kemal Atatürk zemřel v roce 1938. Armáda se v Turecku stále považuje za strážkyni jeho odkazu a se sympatiemi veřejnosti vždy zasáhne, jakmile něco nebo někdo příliš ohrožuje sekulární turecký stát.*

## Afrodiasias, Pamukkale

Úterý 23. září

Po brzké snídani jsme vyrazili z Kusadasi přes Selçuk převážně na východ, asi 250 km do vnitrozemí. Prvním cílem bylo Afrodiasias, další z antických měst, doslova vyhrabaných ze země a postupně rekonstruovaných za vydatné mezinárodní pomoci.

Afrodiasias patří údajně k nejkrásnějším antickým lokalitám v Turecku. Historie osídlení tohoto místa sahá až do roku 5800 před Kristem. Už tehdy se zde nacházela svatyně zasvěcená Velké matce, bohyni plodnosti a úrody. To ještě patřila ke Kárskému království, v době helénské, tedy někdy ve 2. století před Kristem, zde byla významná sochařská škola, uznávaná i v Římě, a svatyně byla zasvěcena bohyni Afrodité – ta dala místu a městu název, který zůstal dodnes.

Chrám bohyně Afrodité byl v byzantské době přestavěn na křesťanský chrám, což si vyžádalo mimo jiné i změnu jeho polohové orientace, v níž přežil dodnes, byť jako troska.



Samotný vstup do Afrodiasias ovšem dnes turisticky zajímavě komplikuje nutnost přestoupit na parkovišti z autobusu na krytý valník, tažený traktorem zn. New Holland (proč ne Zetorem? - je asi marná otázka naznačující neschopnost

českého marketingu). Vzdálenost od parkoviště je ovšem směšně krátká, takže se asi jedná o fintu, jak vytvořit nějaké to pracovní místo. Silně totiž pochybuji, že Turecko zná nějaký takový socialistický nesmysl, jako jsou dávky v hmotné nouzi ukradené z kapes daňových poplatníků a hojně zneužívané různými samoživitelkami a jinak přízřebivými občany většinou práce (vč. vzdělávání) se štífcími. (Ale jako hloupý Honza se mohu mýlit.)

Část památek byla odkryta zde, část je sem repatriována, protože v okolí zaniklo několik vesnic, jejichž obyvatelé zlákala vznikající města, a přitom se zjistilo, že v základech jejich stavení jsou celé kusy opracovaných kamenů pocházejících právě z Afrodiasias. Teď se dohledává, co k čemu patří, je to ovšem při tom množství „kamenů“ práce spíše pro počítač, aby našel vhodné kombinace. Na několika místech je ale vidět, jak se výsledek postupně dostavuje a kde se ještě čeká na nějaký dosud nenalezený kus – to lépe vystihují fotografie, to se špatně okecává.

K vidění je zde tedy již zmíněný Afrodin chrám, ale také s ním související biskupský palác (tedy jeho zbytky), malý odeon (odeion, odeum) i sice menší, ale přesto dost velké římské divadlo, agora, Hadriánovy lázně (do těch jsme mohli jen nakouknout, právě se tam restauruje dlažba). Pozornost však na sebe asi strhává Sebasteion (Augusteum) – památník císařského kultu - byl víceméně náhodně objeven až v r. 1979 a byl věnován oslavě císařů z rodu Juliů. Dalším lákadlem je Tetrapylon, což je s největší pravděpodobností obřadní brána či vstup do areálu Afrodin chrámu - je tvořen 4x4 sloupy, které všechny stojí.

K Afrodiasias patří i muzeum, v němž jsou k vidění mnohé sochy a reliéfy – celé i restaurované zlomky s poměrně podobnými popisy. (Je libo Pythagora, či císaře Nera s matkou nebo Tři Grácie?) To vše však lépe zprostředkuje fotografie, nebo lze spoustu informací najít na internetu.

Při dalším putování jsme projeli nové velkoměsto **Denizli**. Byť jsme ho viděli jen z autobusu, mohly nám oči z důlků vypadnout. V roce 2005 mělo 300 tisíc obyvatel, v roce 2011 už půl milionu, takže dnes to bude ještě o dobrých 100 tisíc více. Už jste někde viděli modré cyklostezky? A viděli jste již obydlené novostavby 5-6patrových domů s nedostavěným přízemím? – tam se totiž čeká na vhodného nájemce, který si tam dá výlohy podle svého gusta a zařídí si obchody či kanceláře dle svých potřeb.

Těsně před městečkem Pamukkale jsme se naobědvali v restauraci provozované „švédským“ způsobem, čili nabrali jsme si za paušální částku vše, co jsme snědli – pak jsme se přesunuli do hotelu Koray. Ten byl kouzelný. Byl to spíše větší penzion s pavlačemi, ale k označení 3\*\*\* mu nic nechybělo. Jen jsme složili zavazadla, už jsme spěchali zase do autobusu, abychom stihli největší místní atrakci, totiž antické lázně Hierapolis a hlavně související travertinové kaskády (Pamukkale = Bavlněný hrad, s bavlnou ovšem nemající kromě barvy nic společného).



Samotné antické lázně už na nás působily trochu únavným dojmem (římské divadlo,.....). Hlavní atrakcí jsou zde totiž povrchové vývěry teplé vody, nasycené hydrogenuhličitanem vápenatým. Jak voda na povrchu zemském chladne, rozpuštěná sůl se mění na pórovitou formu vápence, travertin. Jeho vlastní barva je bílá, ta také převládá, ale vcelku ochotně přijímá různé odstíny z prostředí, v němž se nachází, plus odlesky oblohy či okolní zeleně, takže vzniklé terasy, krápníkové kaskády a další těžko pojmenovatelné útvary, ať už přírodně divoké nebo zčásti usměrněné lidskou rukou, hrají jemnými pastelovými odstíny. To se prostě musí vidět. Fotografie sice leccos zprostředkuje, ale ten panoramatický dojem z celé přírodní



kuriozity se asi musí prožít na místě samém.

Podstatnou část lze vidět jen z dřevěné naučné stezky, ale v parkové úpravě okolí se nachází i několik upravených jezírek s teplou vodou, kde je možno se v rámci vstupného do areálu Hierapolis už bezplatně koupat. Usazující se travertin

tvoří u dna chuchvalce snadno se v ruce rozpadající a jen mírně kluzké. Zájemci si mohou obdobnou zábavu patřičně vylepšenou dopřát i v příplacené antické lázni.

Odchod z této travertinové nádhery je prakticky možný jen pěším sestupem dlouhým odhadem 150-200 metrů po travertinu. Na travertin se ovšem smí vstoupit jen bosou nohou, aby nedošlo k jeho poškozování a nežádoucímu zbarvení. Na zouvání přísně dbá ostraha i ozbrojená stráž. Měl jsem z toho trochu obavy. Báł jsem se, že uklouznu a znehodnotím foťák i paměťové karty. Ale to spíše zapracoval psychologický dojem ledovce, kterým travertin působí. Prakticky to neklouzalo, nebo jen velmi nepatrně tam, kde přes něj proudila tenká vrstvička vody. Teplá voda přitom proudila vlastním korytem, v němž bylo možno si dopřát „pedikurní“ koupel, což masy turistů hojně činily. Návštěvníci tu byli, jen s mírnou nadsázkou řečeno, z celého světa – hodně jich bylo i dalekého východu (Japonci, Číňané,...), ti také byli vybaveni jistou fotografickou zrůdností, nevím jak to nazvat, snad narcistní hůlkou na fotoaparát, umožňující fotografovat sebe sama s vybraným atraktivním pozadím, tzv. selfie-fotky.

Z dálky pak sestupující návštěvníci připomínali mravenečky hustě putující určitou cestičkou například v domě na bílé zdi.

Patřičně fyzicky i duševně umoření z náročného dne jsme pak individuálně hledali hotel. To jsme ještě netušili, byť jistá varování zazněla předem, jaký akustický zážitek nás čeká. Totiž hulákání müezzina z blízké mešity, vzdálené snad jen 2-3 minuty chůze. Volání bylo zesílené patřičnou technikou trvalo pět a půl minuty, jeden z našich spolucestujících to na hodinkách

změřil. V Pamukkale se snad nedá ani umřít, protože ten müezzin by probudil i mrtvého, a starozákonní vyprávění o zbourání hradeb Jericha má tedy asi reálný základ.

Přestali jsme si dělat starosti s budíčkem následujícího dne, kdy nás čekala daleká cesta do Istanbulu. Müezzin by nás zaspal nenechal....

## Cesta do Istanbulu.

Středa 24. září

Hloupý Honza se těšil, že se na téměř 700 km dlouhé autobusové trati trochu prospí. Naivka! Copak se v té nádherné krajině dalo spát? Fotili jsme, jak jen to šlo, s vědomím, že spousta fotek nebude k ničemu, ale že i to málo, které se podaří pomocí grafických editorů PaintNet a GIMP zachránit, bude mít (alespoň pro nás) nezměrnou památkovou cenu. Takže já to opět cvakal z uličky autobusu přes čelní sklo (nejvíce práce dalo pak odstraňovat na počítači skvrny ze skla, kazící dojem), moje pečovatelka pak fotila opět přes boční sklo, v čemž nabyla jisté rutiny a zručnosti, takže se prakticky vyhnula nežádoucím odleskům z vnitřku autobusu. (Do budoucna tedy bude opět platit známé rčení: Běda tomu, kdo se osvědčí! ☺)

Při focení je navíc zajímavé to, že člověk začne přemýšlet nad tím, co vidí. A přemýšlet bylo o čem.

- Tak třeba větrné elektrárny. U nás se aktivisté všeho druhu mohou pominout, jakmile se někde nějaký větrník má stavět. Jednomu vadí hluk vrtulí (který ovšem nikdy nikde neslyšel a plete si to s vrtulí u letadla), druhému vadí, že to kazí ráz krajiny (ještěže Holanďané postavili své větrné mlýny a Paříž Eifelovku před objevením se těchto magorů), další si vymýšlí zase jiné důvody (hlavně aby nemusel přiznat závist vyvolanou vlastní neschopností a mohl škodit lidem zaštitěn nějakou vznešenou myšlenkou). Zde je větrníků po kraji velká spousta a jejich energetický přínos určitě není zanedbatelný (ostatně i v Rakousku a Německu jich je velké množství).
- Jeli jsme spoustu kilometrů podle železnice. Bílé betonové pražce svítí novotou. Konzole elektrické trakce svítí novotou (opravdu se v nich odráží slunce i obloha). Po kolejích jezdí moderní soupravy - něco jako u nás RegioPanter). Ač jsme jeli po „obyčejné okresce“, se železnicí jsme se nikde nestřetli – všude nadjezdy podjezdy a také tunely – železniční i silniční.
- Z dálky jsme viděli pasáka krav. Měl stádečko tak asi šesti-sedmi kusů, dlouhý kabát až na zem (jak na Divokém Západě). Když jsme se přiblížili, viděli jsme, že v ruce drží mobil...

- Křižovatka řízená semaforem ve městě. Máme červenou, čekáme a z vedlejší ulice se objeví účastník provozu pasák s krávou na laně, nebo koňský povoz. Jinak, co se dopravních předpisů týče, tak Turci jezdí systémem „vecpi se kam můžeš“ a spoléhat na přechodech pro chodce na bezpečí vyvolané zeleným panáčkem na semaforu se nemusí vyplatit. O předpisech se tu zřejmě mluví, až když nějakému karambolu dojde. Projeli jsme ale Tureckem asi 3 tisíce kilometrů, a viděli jsme jen dvě autonehody, v obou případech auto končilo ve svodidlech nebo v příkopě, nejednalo se o střet vozidel, ale asi zapracoval mikrospánek a řidič sjel mimo vozovku.
- V každé jen trochu větší vesnici je k vidění prodejna traktorů a další zemědělské techniky, vypadá jako naše autobazary nebo autosalony s venkovní plochou – u nás jsem prodejnu traktorů neviděl. A traktory se skutečně kupují, převládá zde jednoznačně značka New Holland, firma americká s pobočkami v Itálii,... a už i v Turecku.
- Venkovské farmy mají symbolickou bránu na hranici pozemku, někdy jen stlučenou z několika prken či klád (opět jako v nějakém westernu), ale určitě na ní vlaje jedna nebo dvě turecké vlajky. Malá rozdrobená políčka zde prakticky nejsou vidět (třeba v Německu ano). Zde se hospodářství na velkých plochách, a na tu a tam viděných malých políčkách se pěstuje hlavně zelenina.
- Viděli jsme stavbu silnice-dálnice. Krajem se pomalu, ale jistě valí řada stavebních strojů a za nimi už leží nová vozovka. Kdesi v dálce zatím bagry a buldozery srovnávají terén a razí cestu přes různá návrší, pokud se tam rovnou nestaví tunel. Všude se pracuje za pomoci moderní techniky, nepředstavujte si, že na stavbách pracují armády zotročených kuliů.
- Pokud byste viděli špinavý kamion nebo stavební stroj, tak určitě není turecký (zvláště nápadné to bylo později v Bulharsku). Turci se o stroje a auta velice pečlivě starají.

Pro časovou představu:

Z Pamukkale jsme vyjžděli téměř přesně v 7:00 hodin. Fyziologickou zastávku jsme měli po asi 300 kilometrech u motelu/hotelu/restaurantu v době 10:30-10:50, portýr tam donekonečna drmolil „dobryden-nashledanou-dobryden-nashledanou....“ ☺

Na dálnici jsme najeli ve 13:20 asi 126 km před Istanbulem poblíž Izmitského zálivu, ve 14:50 jsme přejížděli z Asie do Evropy po „prvním“ bosporském mostě. Z něj také byla vidět na asijském břehu vojenská akademie, na níž kdysi úspěšně studoval Tatíček Kemal. A pochopitelně mrakodrapy Istanbulu. V 15:30 jsme se ubytovali v hotelu Kaya (s K.Gottem nemajícím nic společného) u stanice tramvaje ve Findikzade (to jsem překřtil kvůli lepšímu zapamatování a tedy mnemotechnicky na „Findikova záda“).

Hodinu nato, v 16:30, už jsme se dobývali na stanici tramvaje (to dobývání je téměř doslovné, protože jsme museli zvládnout nákup žetonů nutných ke vstupu do systému tramvajové dopravy, tedy včetně zastávek. A žetony se prodávají v automatech několika typů, jejichž zvládnutí bylo testem inteligence. Naštěstí má hloupý Honza inteligentní ženu).

## Istanbulský program

Popisovat památky Istanbulu by na tomto místě bylo asi zbytečné, zdlouhavé a neproduktivní, protože některé věci se prostě vymykají slovnímu popisu. Nejdříve tedy stručný časový program, pro představu náročnosti.

V den příjezdu do Istanbulu jsme se tramvají přesunuli na stanici Sultanahmet, odtud pak už pěšky k bývalému římskému hipodromu, dnes Koňskému náměstí. Na místě někdejšího závodiště nechali byzantští císaři vztyčit několik egyptských obelisků, jinak je to vcelku volná plocha o velikosti zhruba poloviny pražského Václaváku, na níž se proplétají dav návštěvníků s pouličními prodejci nápojů horkých, studených, ovocných, o suvenýrech ani nemluvě. Pozdní odpoledne jsme věnovali jednak návštěvě

tzv. Modré mešity, neboli mešity sultána Ahmeda (po turecku Ahmeta). Je největší a nádherná, což je naprosto nedostatečné slovo pro označení množství mozaik s převládající modrou barvou (nikoliv jedinou), ale to spíše zprostředkuje fotografie. Kachličky pocházejí z města Iznik (pokud se tam turisté vypraví, nic zajímavého tam prý nenajdou). Když jsme se dostatečně „vynakochali ☺“ tou nádherou, přešli jsme do nedaleké Malé Hagie Sofie. Tato (dnes mešita) posloužila ve své době stavitelům a matematikům jako model, na němž si chtěli ověřit, že jim velká Hagia Sofia (Chrám Boží moudrosti), budoucí cařihradský, osmanský a dnes i světový architektonický a stavební skvost nespadne. Povedlo se jedno i druhé. Prostě bez matematiky nic nového vytvořit nelze, snad jen modernistické mazanice. To věděli lidé už před tisíci lety, ale P.B. ve funkci ministryně školství se dobrovolně a veřejně pochlubila svou neznalostí.

Zpátky na „Findikova záda“ jsme zase jeli tramvají, tentokrát už individuálně a jako protřelí štamgasti istanbulske tramvajové dopravy.

Další den (čtvrtek 25. 9. 2014) byl vskutku programově nabitý tak, že nám z toho večer zase třeštila hlava a ráno se zdálo býti vzdáleno několik týdnů. No uznejte:

Začali jsme po tramvajovém přesunu na Sultanahmet palácem Topkapi. Kdo zná vynikající historický seriál „Velkolepé století“ mohl si připadat, že vstoupil do televizní obrazovky. Bylo nač koukat, zde bez bližších podrobností uvedu jen, že palác není palácem v našem



slova smyslu, ale spíše izolovaným komplexem několika nádvoří a řady budov speciálního určení. První nádvoří bylo vždy (a tedy i dosud je) přístupné veřejnosti. Je tam park, vojáci tam mají své objekty, protože palác je přísně střežen „zelenými baryty“, je vidět Hagia Irene, i kašna, u níž si sultánova tělesná stráž (a kati na povel) omývali zkrvavené meče. Sultánova moc nad životy bližních byla totiž absolutní a jedině sultán stál nad zákony. (Nutno dodat postřeh historiků, že úpadek a vnitřní rozklad Osmanské říše byl také důsledkem toho, že platné zákony Sulejmana I. se během staletí přestaly dodržovat a vymáhat – hlavně těch „paragrafů“, které hovořily o ochraně náboženské tolerance a korupci úředníků.)

Vstup na druhé nádvoří je už placený. Duch přísnosti zde panuje dodnes, museli jsme projít bezpečnostním rámem a předložit zavazadla k elektromagnetické kontrole, zda nevnášíme zbraně či něco podobného. Toto nádvoří bylo kdysi zpřístupněno už jen pro vyšší úředníky hodnostáře. Zde se nacházejí například místnosti, v nichž zasedala říšská rada (divan) i s pověstným zamřížovaným a zastřeným okénkem, za nímž mohl jednání sledovat zdánlivě nepřítomný sultán (v roli Velkého bratra ☺). Je zde také výstava zbraní či hodin i vstup do harému, za který je ale nutno si připlatit.

Třetí nádvoří už sloužilo jen pro nejbližší přátele, přijímání diplomatů a podobně vznešené hosty. Je k vidění audienční sál, vlastně je to samostatná menší budova, a pokladnice či klenotnice, podélná budova, ve které jsou uchovávány šperky, cenné pamětihodnosti a také dary od cizích mocnářů z říší často už neexistujících (indických maharádžů, ruských carů či čínských císařů). Platí tam přísný zákaz fotografování (ale na internetu se pár ukázek najít dá). Byl zaslechnut výrok jednoho průvodce polské výpravy: „Tady jsou samé blbosti, ale nesmírně cenné“ ☺.



Čtvrté nádvoří tvoří hlavně různé pavilony a bylo určeno výhradně pro sultánovu rodinu.

Po Topkapi jsme se přesunuli k sousední významné stavbě, kterou je někdejší byzantská Hagia Sofia, později mešita Ayasofya. Byl postavena za císaře Justiniána v letech 532-537 a stavbou byli pověřeni

Stavbou byli pověřeni stavitel a architekt Isidor Mílétský a **matematik** Anthéimos z Trallu. Z Atatürkova rozhodnutí byla mešita sekularizována a přeměněna na muzeum. Dnes je v ní jednak výzdoba muslimská, jednak jsou náročně odhalovány dříve skryté ikony a mozaiky pravoslavného křesťanství z byzantského období. Opět více napoví fotografie.

Z Ayasofye jsme pak šli pěšky na nábreží zálivu Zlatý roh, kde jsme navštívili „Malý bazar“ – „Velký bazar“ bychom asi časově nezvládli, ale myslím, že v konečném vyznění v tom velkém

rozdíl být nemohl. Opět je to něco, co se asi musí zažít na vlastní oči a uši, ale nepředstavujte si něco jako pouťové stánky v Horní Dolní. Jedná se o kryté haly s uličkami, kryté ulice i ulice otevřené, kde je krámk na krámk (i tzv. kamenné), přičemž zboží je také vyloženo před krámk a obchůdky, a oči z něj přecházejí. Je tu všechno – potraviny (ovoce, zelenina, ryby, káva, čaj, olivy, koření, zákusky,.....), šperky a bižuterie, sakrální předměty, nádobí, porcelán, sklo, textil (nejrůznější), knihy, papírnictví a školní potřeby, počítače, tiskárny, mobilní telefony... Koupit můžete i léčivé pijavice! Zajímavé je, že obchody podobného sortimentu se nacházejí pospolu. Zřejmě to usnadňuje zákazníkům jejich hledání, počet krámků jde totiž do stovek a možná tisíců.

A závěr rušného dne patřil krásnému výletu lodí ze Zlatého rohu do Bosporského průlivu a zpět.

Po návratu pak cesta tramvají ze stanice „Eminem“ (Eminönü) do stanice „Findikova záda“.

V pátek (26. září) dopoledne jsme měli volno k prohlídce Istanbulu dle vlastního výběru. My tedy obešli blok, nakoupili cosi blížkým v obchodě řetězce Burda a pak se ponořili do bazaru příslušnému k mešitě Piri Mehmet Pasa, kde jsme cíleně utratili poslední turecké liry (nechali jsme si navážit zboží tak, aby to odpovídalo mincím na dlani.)

Kolem 11. hodiny jsme se naložili do autobusu a nastoupili cestu zpět domů...

## Istanbulské a turecké dojmy a postřehy

Na začátku tohoto poznávacího zájezdu byli jsme osvětleni Duchem svatým a byli jsme připraveni nejen na fotografování, ale i na činění písemných poznámek. Bez nich by mnohé z toho, co zde bylo a bude ještě napsáno, asi bylo zapomenuto pod nápoem nových a dalších dojmů.

### ***Istanbulské tramvaje.***

System je podobný jako v pražském metru. Koupíte žeton, vhodíte ho do turniketu a ten vás pustí na stanici, pak se tam můžete pohybovat, jak chcete dlouho, jezdit - přeseďat, žádná časová omezení jsme nezaznamenali, ani by je nebylo jak zkontrolovat, žeton zmizel v turniketu. Tramvaje jsou různě pomalovány reklamami, ale vždy jednou, takže jedna je modrá, druhá zelená, další žlutá ... podle převažující barvy inzerující firmy. Jezdí naplněné, ale mají velmi krátké intervaly, zhruba 2 minuty. Proto na zastávkách skoro nikdo nečeká. Kdo se do tramvaje nedostane, téměř vzápětí se dočká další. Turci se v tramvaji nehádají, nepřou, nestrkají – buď se usmívají, nebo se tváří netečně, ale žádná „Itálie“. Kvalita tramvajů a jejich konstrukční vzhled odpovídá těm moderním pražským.

Kromě tramvají zajišťují městskou dopravu ještě malokapacitní autobusy - dolmuše. Jsou to vlastně takové pseudotaxiky v podobě trochu větších dodávek pro řekněme 8-10 cestujících. Jezdí po určité trase, mají tam i své stálé zastávky, ale v zásadě zákazníkům zastaví na požádání nebo naopak mávnutí kdekoliv. Údajně jsou ceny nepatrně vyšší a někdy i nižší než jízdné v tramvaji – ceny určuje istanbulská vrchnost.



### ***Istanbulské a turecké obchody.***

V Turecku se obchoduje všemožnými způsoby a těžko říci, která forma je dominantní. Jsou zde klasické kamenné obchody, supermarkety obchodních řetězců, soukromé obchody jednotlivých majitelů, což zase může být velkoplošná nebo naopak mrňavá záležitost, a pak zmíněné bazary (což nejsou na rozdíl od nás obchody s použitým zbožím ale tržiště a tržnice, budeme-li za tržiště považovat stánky pod širým nebem a tržnice v kryté hale, přičemž lze na fotkách ukázat, že často se vytvoří hala i tak, že se celá ulice zakryje plachtami. Bazary, alespoň historicky, vždy patřily k nějaké mešitě.

Jsou-li ceny u zboží uvedeny, pak se o nich nesmlouvá, ani když zboží nakoupíte venku – většinou vás obsluhující pošle dovnitř, kde je elektronická kasa (někde včetně čtečky čárového kódu) a vše tedy proběhne nám obvyklým způsobem. Kde cena uvedena není, nastoupí společenský obřad, totiž smlouvání. Po počáteční trémě jsme si to také vyzkoušeli. Nejlepší je začít u zboží, o které skutečně moc nestojíte, takže nemůžete riskovat neúspěch. Domluva je sice obtížná, ale dá se to zvládnout psaním cifer na navštívenku nebo do bloku. Obchodník něco řekne, vy jen mávnete rukou a plácnete částku třeba poloviční (zkušené ještě daleko nižší), obchodník tedy něco sleví, ale vy ho zase tlačíte dolů. Asi po třech cyklech se dospěje k výsledné částce, většinou vám obchodník zboží ještě honem hodí do tašky, abyste si to nerozmysleli. Vůbec si nemyslím, že jsme dospěli k nejnižší myslitelné částce, ale pokud se jedná o textil nebo něco takového, pak to není ani podstatné, protože to je zboží v Turecku oproti nám podstatně levnější. Takže nakonec jsme byli jakž-takž spokojeni my i obchodník, myslím, že on mohl být dokonce spokojenější, nám chyběla zkušenost a měřítko obvyklosti.

Znalci poměrů pak tvrdí, že obřad smlouvání je také společenská záležitost, a turista, který bez rozmyšlení zaplatí hned první vyřčenou částku, obchodníka vlastně urazí a sebe v jeho očích shodí. Zřejmě to berou jako pohrdání nebo aroganci.

Snad jako perličku lze dodat mírně parafrázovanou historku týkající se obchodního snažení Turků. Náš turecký průvodce Farúk se neustále snažil paní vedoucí zájezdu přesvědčit k nějakému obchodu či obchodní aktivitě. Ona ho chtěla z legrace odbýt a řekla mu zhruba toto: „Už toho nech, ty bys byl schopen mi prodat i mrtvolu.“ Farúk se zarazil: „Mrtvolu nemám a ani nevím, kde by se dala sehnat...“ Paní průvodkyně se mu snažila vysvětlit, že se jedná o vtip, ale tento druh humoru Turek nebyl schopen vůbec pochopit a tak mu mrtvola dělala velkou starost. Průvodkyně viděla, že jediná možnost je odvést řeč jinam, ale ani to se jí nepodařilo, Farúkovu hlavou vrtalo celý den a stále zjišťoval, na co vlastně tu mrtvolu potřebuje. Zřejmě by byl rád ten obchod uskutečnil a vyhověl jí, ale absence mrtvoly mu to neumožnila. Z toho je vidět, že český humor je do tureckého prostředí nepřenositelný.

### **Mládež**

Profesionálně deformovaný pedagog si nutně všimne i turecké mládeže a většinou se nestačí divit. Tak především zde nejsou vidět žádné výstřelky v oblékání nebo v účesech. Mládež ve městech je sice oblečena moderně, ale v duchu mírně konzervativním. Nevím, bylo-li to tím, že byl konec září, ale minisukně zde k vidění nejsou. Dívky nosí dlouhé kabáty nebo kalhoty, i džínovina je k vidění, ale žádné „módní“ díry v kalhotách a nic podobného.

Kdosi na internetu popsal zážitky z Turecka podobně jako já/my zde, a v obdivu nad dívkami napsal, že jsou sexy. Tak to je bod, ve kterém s ním nemohu souhlasit. Turecké dívky jsou krásné, půvabné, pohledné, čiší z nich sebedůvěra a sebevědomí (na fotkách to určitě je vidět), ale rozhodně nepůsobí „sexy“ nebo nějak vyzývavě, naopak působí velmi seriózním dojmem (byť to nemusí odpovídat skutečné realitě, andělé jistě nežijí nikde na světě). Pouze v Istanbulu jsem viděl tři ve městě a dvě před hotelem vyzývavě oblečená děvčata, působila zde jako „pěst na oko“ a o jejich „povolání“ nemohlo být pochyb.

Co se „muslimských“ šátek týče, je třeba říci, že jako znak příslušnosti k muslimské víře to v Turecku zatrhli už Atatürk i s mužskými fezy. Na univerzitách a ve státní službě je jejich nošení dodnes nemyslitelné. Část dívek a mladších žen sice šátky nosí, ale jejich důvody jsou dosti rozmanité. Jen u části z nich se jedná o projev příslušnosti k islámu. Šátky zde totiž nosí také jakési „antifeministky“, které nechtějí být srovnávány s muži a chtějí vyjádřit svou ženskost. Pro mnohé další to prostě móda bez další symboliky. Starší ženy sice nosí šátky skoro všechny, když jdou na trh nebo do mešity, ale to přece dělaly i naše tety a babičky na venkově dříve a (někde) možná dodnes. Pamatuji, že tety, v době předkolektivizační měly jeden šátek (bílý nebo světlý) na pole kvůli slunci, další nosily do chléva a do stodoly kvůli prachu, v parádním svátečním šátku chodily do kostela nebo na svatby či pohřby, a byl-li trochu obnošenější, ještě ho nosily na nákupy.



(Pokud se zákaz dnes zčásti uvolňuje, má to asi takový význam, jako když v sekulárním Česku zavedou jako státní svátek Velký pátek – z náboženského hlediska žádný.)

Turecké dívky navíc šátek umí nosit a moc jim sluší – manželka vyzorovala, že si pod něj berou čepičku, která jim tvaruje hlavu, jakoby měly drdol a šátek teprve navrch.

Kluci fezy nenosí, ale podobné čepice jsou na tržištích u prodejců vidět, je to asi něco takového, jako když si indiáni v Americe vezmou kvůli zákazníkům a turistům péřovou čelenku.

V Turecku nejsou (!) sprejeři.

I docela malé děti jsou zde vedeny k práci a podílejí se na obchodní činnosti rodičů. Při nákupu baleného pití v Pamukkale už po setmění seděl za pokladnou malý, snad desetiletý kluk, zatímco otec obsluhoval zákazníky. A kluk markoval cenu na kase, nějak poznal, že jsem Čech a dokonce česky pronesl „děěékuji“ a ještě něco, možná děkoval rovnou v několika jazycích. U nás už by ho sociálka ukradla rodičům a strčila do ústavu, a rodiče by dostali pokutu za černého zaměstnance (a pak se to léta řešilo u Nejvyššího či Ústavního soudu).

Žáci a studenti zde nosí uniformy své školy. Ó, jak trapné jsou české debaty o dětské individualitě či o cenách, které by to nemajetným chudým rodičům znemožnily. I nemajetní čeští rodiče jsou na tom lépe, než rodiče turečtí (o naší masové konzumaci alkoholu a tabáku mezi „chudými“ českými vrstvami ani nemluvě). V Turecku to žádný problém není – hlavně děti na základních školách mají tričko jednotné barvy (takové se i u nás dá u Vietnamců pořídit za 150-200 Kč) a uniforma je na světě. Bez problému lze tak rozlišit děti různých škol nebo v rámci jedné školy děti různých tříd a nestojí to skoro nic. A každý vietnamský obchodník u nás by se *přerazil* ochotou, kdyby měl uspokojit nějakou takovou zakázku. Jenže něco takového se našim pseudosociálně cítícím politikům všech barev stran nehodí do jejich kšeftů s vydatnými provizemi. Potřebovali by, aby se vše hradilo ze státního rozpočtu a oni to mohli vydávat za doklad svého „sociálního citění“. Proto se tato věc, v jiných zemích obvyklá, nehýbe místa.

Středoškolští studenti v Turecku pak mají jako uniformní znak kravatu, bílou košili a sako (i v dívčím provedení). Ani v tom by u nás nemusel být problém, protože jsem vyzoroval, že v nárazových módních vlnách se většina dívek ve třídě šatí právě u Vietnamců, kteří pružně reagují na každý záchvěv módní poptávky, a ve třídě pak jsou také skoro uniformované – na oblečení i značkové, cigarety a alkohol čeští studenti kupodivu mají dost peněz, navzdory proklamované krizi, chudobě a bídě.

### ***Návštěvníci Istanbulu***

Abychom předešli nedorozumění, Istanbul není typické Turecko, ale především kosmopolitní město, ať už to chápeme historicky, nábožensky, národnostně nebo zeměpisně. Ne každý, kdo se objeví v Istanbulu je tedy Turek, byť Turků je v tomto městě hrubým odhadem asi 15

milionů. Dnes tu vedle sebe žijí vcelku v pohodě muslimové, židé i křesťané (ovšem údajně ještě v r. 1955 zde proběhly různé krvavé řecko-turecké srážky, po kterých většina Řeků emigrovala do Řecka). A přicházejí sem (i do celého Turecka) návštěvníci „ze všech konců světa“, což je jistě mírná nadsázka, ale jde o to, že tu především najdou něco vyznavači hlavních monoteistických náboženství, skupiny zbohatlých dálnévýchodních Asiatů tudy proudí dále do Evropy a evropští rekreanti objevili v Turecku nové cíle pro své dovolené. Proto jsou tu vidět i třeba černoši v židovských jarmulkách, či Arab se dvěma zahalenými ženami a spoustou dětí.



Vidět v Istanbulu zahalenou ženu (tedy v burce či hidžábu) neznamená tedy, že vidíte Turkyňi, ale nejspíše Arabku. Ovšem zase opatrně s nějakými feministickými předsudky a úsudky. Arabský muslim smí mít až čtyři ženy podle Koránu (Turek nikoliv), kterým však musí zajistit obživu a další náležitosti, takže mnohoženství asi zase tak moc rozšířeno není. A co se zahalování týče, nemusí se nutně jednat o nějaký znak podřízenosti ženy, ale spíše o to, že si žena nese své soukromí sebou. Ostatně jaký je rozdíl v tom, že čeští zbohatlíci se skrývají v autech se zatemněnými skly nebo si do oken věšíme záclony a večer stahujeme rolety nebo žaluzie? Zahalené Arabky disponovaly mobily, tablety, za závojem prosvítaly brýle (tedy cosi svědčícího o dostupnosti lékařské péče), takže to nevypadalo na nějaké otrokyně.

## Náboženství

Turci jsou v naprosté převaze muslimové. I když by se zdálo, že Kemal Atatürk muslimskou víru tvrdě potlačoval, není to ani zdaleka pravda. On chtěl a také to dokázal, zbavit islám jednak brzdicího konzervatismu znemožňujícího modernizaci země, a omezit vliv duchovních, kteří si uzurpovali právo mluvit do světských záležitostí. Jakmile sekularizoval stát a jeho správu, vcelku ochotně se k islámu sám hlásil. Chápal (což bolševik nepochopil), že snaha vykořenit náboženství může skončit rozpadem národa. Proto dodnes při masové výstavbě rostou i nové mešity. Turci jako muslimové se drží zpátky při konzumaci alkoholu. Alkohol sice dostupný je, není zakázaný, ale konzumují ho jenom zahraniční turisté a i jim obchodník zabalí plechovku piva do papíru, aby na ulici nebudili pohoršení. V menších

městech ve vnitrozemí alkohol v obchodech údajně není vůbec, protože by ho nikdo nekupoval. Asi v praxi platí okřídlené rčení, že Bůh je nejlevnější policajt. Přitom islám stojí na „pěti pilířích víry“, z nichž jeden je příkazem poskytovat almužnu, tedy být solidární (bez státního poručnickování).

Se žádnými projevy náboženské exaltovanosti na veřejnosti jsme se nesečkali (nějaké prostírání koberečků a modlení se třeba na chodníku). Existuje volání müezzinů, což může být pro turistu i docela zajímavým koloritem, a individuální i kolektivní modlení v mešitách (od toho tam také mešity jsou) včetně umývání nohou. Praktikuje se zouvání před vstupem do mešity, či nutnost zahalování vlasů a ramen žen i nohou obojího pohlaví, což platí i pro turisty, kteří to ovšem mohou, musí nebo měli by brát jako projev úcty k hostiteli.

V zemi je také poměrně hodně byzantských, tedy křesťanských kostelů, jen je člověk snadno přehlédne, protože stavebně se podobají mešitám (správněji by bylo říci, že mešity se podobají byzantským kostelům, které zde byly dříve), ale nemají minarety, ani věže obvyklé u kostelů římsko-katolických.

Tato situace pochopitelně nutí ke srovnávání a vcelku potvrzuje, že Češi už nejsou národ, ale jenom pronárod, protože nemají žádnou sjednocující ideu, snad jen hopsání při hokeji, neváží si svého jazyka, neznají svoji minulost, klidně pošlapou vlajku své země, jakmile skončí nějaký zápas, kostely nechávají vykrádat a přitom se hádají o vlastnictví svatovítské katedrály s církví, zpochybňují své hrdiny i svou armádu označují za žoldáky, zpochybňují vlastní hymnu i své volené orgány. Neptají se, co mohou udělat pro stát a národ, ale co stát udělá pro ně. Politici kradou pro sebe a zadlužují budoucí generace, aby si zajistili své zvolení a mohli hrabat. Každý čeká na dotace a dávky z kapes těch druhých (a falešně se tomu říká sociální citění a solidarita). Diktaturu fašistickou zamění klidně za diktaturu bolševickou a nakonec diktaturu byrokratickou. Většina Čechů poté, co odmítli Boha, věří každé pitomosti, reklamou počínaje, přes horoskopy zveřejňované i v „seriozním“ tisku a lákání na levné půjčky, až k víře tomu, že politická reprezentace zajistí jejich zbohatnutí. Češi totiž nechtějí zbohatnout, ale chtějí býti zbohatnutí. Jsem však hloupý Honza, připouštím, že se mýlím, a v Česku platí tvrzení přesně opačná.

### ***Výlet lodí Bosporu***

To lze každému návštěvníkovi Istanbulu doporučit. Mohu říci, že jsme ze zálivu Zlatý roh a z bosporského průlivu viděli snad všechny památky, které jsme před tím navštívili a jsou to velice zajímavá panoramata. Navíc lze vidět celou řadu paláců, které si sultáni nechávali stavět na březích Bosporu i supermoderní mrakodrap v zákrytu s mešitami a minarety - fotogenicky se skvěle doplňují.

Asi největším dojmem ale působí „první“ Bosporský most, zavěšený na mohutných pilířích, z nichž jeden se tyčí na asijském břehu a druhý na evropském. Byl postaven v roce 1973 a má

délku 1560 metrů (vzdálenost mezi pilíři je 1074 m) a výška nad hladinou je kolem 64 metrů, takže lodě mohou bez problémů podplouvat.

Tento most Turkům nestačil a tak se pustili do druhého. Most Fatiha Sultána Mehmeta vyrostl asi o pět kilometrů dále, je podobný prvnímu, otevřen byl v roce 1988. Není přístupný chodcům. Dlouhý je 1510 m, vzdálenost mezi pilíři je 1090 m a výška nad hladinou Bosporu také 64 metrů. Na rok 2015 je už ohlášeno otevření třetího mostu pojmenovaného po sultánu Selimu I. Zde je potřeba se zmínit o tom, že na rozdíl od Česka Turci historii nepřepisují a byť si založili republiku, na slavnou minulost a své sultány a významné paši nezapomínají. Ale to je ve světě obvyklé, neobvyklý je náš český přístup založený na neustálé negaci minulosti a představě, že historie začíná právě dnes.

Mimochodem, existuje už i železniční tunel pod Bosporem dlouhý 14 km, a je ambice (být dosud zpochybňovaná) vytvořit druhý bosporský umělý průliv, tedy plavební kanál dlouhý kolem 40 km a široký 150 m. Snad by měl být dokončen v r. 2023 ke 100. výročí existence Turecké republiky. No uznejte, není to fascinující ambiciózní země? U nás se léta handrkujeme o kilometr dálnice a za peníze z EU postavíme mrňavý zvedací most v Kolíně, který se ale nikdy zvedat nebude. A předseda vlády s milenkou si přitom klidně kradou ze státního na pozdější vybudování hnízdečka, aniž by to někomu nějak podstatně vadilo.

U druhého mostu je pěkný pohled na pevnost Rumeli. Tu si postavili Turci v srpnu 1452 jako opěrný bod pro útok na Konstantinopol čili Cařihrad. Cařihrad pak po měsíčním obléhání padl v květnu 1453, přičemž bitva byla vcelku jednostrannou záležitostí, protože schopnost a vůle k odporu byla u cařihradské zhýčkané společnosti stejně mizivá, jako je dnes u evropské, a kdysi mocná byzantská říše už byla stejně v troskách.

V jednom místě zhruba uprostřed mezi mosty mne napadlo spočítat, kolik vlastně vidím najednou tureckých vlajek. Dospěl jsem k číslu 32. A to jsem určitě něco vynechal nebo už byly tak malé, že jsem je neviděl.

### ***Ekonomika a životní úroveň***

Jakožto ekonomický šťoura jsem se dost zajímal, jak je to v Turecku se životní úrovní. Průvodci nám sice poněkud zaměnili průměrný plat za medián či naopak, ale to jsem si pak už našel na internetu. Takže turecký platový medián (tedy částka, při které má polovina lidí příjem nižší a polovina vyšší, což není ani zdaleka totéž jako aritmetický průměr a má to větší vypovídací hodnotu pro posuzování příjmových hladin) je v Turecku asi 1100 Tř, což zhruba odpovídá 11 000 Kč. Český příjmový medián je dvakrát větší – 22 000 Kč. V Turecku je minimální mzda 800 Tř, čili asi 8 tis. Kč, což je přibližně totéž jako u nás. Platy učitelů ale v Turecku začínají někde na 50 tis. Kč a u lékařů dosahují až 200 000 Kč, platy techniků a inženýrů se pohybují někde mezi tím (někdo ty fantastické stavby vymýšlet, projektovat a postavit musí, čeští rekreologové, uměnologové, psychologové a všelijací humanitáři s diplomem „z Plzně“ to asi nebudou, že?)

Vzhledem k tomu, že při daném kursu vycházejí potraviny v Turecku přibližně stejně draho jako u nás, a totéž platí pro počítače, bílou domácí techniku a většinu dalšího zboží běžné potřeby, lze prohlásit, že životní úroveň v Turecku je asi poloviční. Co je pro nás v Turecku opravdu levné, je oblečení, textil, možná i kožené zboží. S běžnou nadsázkou se říká, že do Turecka má jet člověk v trenýrkách a s několika prázdnými kufry, obléknout se má až tam. Za pěkné košile jsem platil 10 lir, za 12 párů ponožek také 10 lir, harémové kalhoty přišly na 15 lir, tričko na 5-10 lir.

Benzin je v Turecku dražší a pohybuje se kolem 40 Kč/l, pro Turky je to dost drahé, ale automobilů stejně přibývá a u mládeže hlavně motorek. A do zhruba deseti let chtějí Turci vyrábět vlastní vůz.

Sociální systém tam asi prakticky žádný není, možná důchodové pojištění. To se nedalo za těch pár dnů vše vyzorovat a zjistit, ale myslím, že to za mě udělali naši spoluobčané - Přizpůsobiví, Cikáni a Romové (omlouvám se těmto třem komunitám, neumím je rozlišit). Neslyšel jsem, že by někteří emigrovali do Turecka.

Poněkud záhadou mi zůstává, z čeho financují stavební boom (a ten už trvá asi 30 let), když dovoz zboží do Turecka převažuje dosud na vývozem. Pravdou je, že v bilanci zahraničního obchodu, kterou jsem na internetu našel, není uveden nemalý turistický ruch, dále peníze, které do země plynou od jejich zahraničních dělníků (a v Evropě jsou početné turecké menšiny). A protože zahraniční obchodní bilance se vyrovnávají ve zlatě nebo v dolarech, pak asi za vše mluví skutečnost, že Turecko má značné zásoby zlata a stříbra (a spousty dalších kovů – zinku, mědi,...). V roce 2006 jen zlatých šperků a dalších zlatých produktů vytvořilo přes 200 tun, čímž zaujalo 2. místo v této produkci na světě. Relativně levné zlato v Turecku též láká zahraniční kupce a investory vč. Číny, takže to bude asi ta správná odpověď na tuto záhadu.

Což mne přivádí k dialogu zaslechnutému z druhé ruky, který je ale asi typický:

*Situace: Turecko zase nebylo přijato do Evropské unie.*

*Ona, Češka, svému tureckému známému: „Máte vztek, že vás nevzali do Evropské unie?“*

*On, Turek: „Ne, proč? Vy nás ještě budete prosit, abychom do unie vstoupili. Už i prezident Obama řekl, že Turecko má všechno – peníze, nerostné suroviny atd.“*

Hloupému Honzovi nezbyvá než utrousit: Nechápu, proč by Turecko mělo vůbec mít zájem do EU vstupovat. Je to hrdá, sebevědomá země hrdých sebevědomých lidí, které může EU akorát podlomit svými pitomými předpisy, byrokracií a dotační politikou. Opravdu si neumím představit, že by Turci byli (jako Slováci) ochotni financovat řecké (!) dluhy, nebo naopak čekali, až jim přijde dotace na postavení nějaké silnice. (No není to ponižující, že krásnou cyklostezku z Hradce Králové na Kuks hradila z větší části evropská dotace? Jakožto hloupý Honza to vůbec nechápu.)

Jen pro zajímavost: Turecká armáda má zhruba 1 milion mužů, je druhá co do velikosti v NATO, a Američanům, kteří chtěli pomáhat Kurdům v boji proti Islámskému státu,

sebevědomě ukázali vztyčený prostředníček a povolili přes turecké území transport jenom humanitární, nikoliv vojenské pomoci.

## Cesta zpátky

Podrobněji to popisovat asi nemá cenu. Vyjeli jsme z Istanbulu v pátek 26. září před polednem, kolem 14:30 jsme byli na turecko-bulharské hranici. (Část výpravy odlétala z Istanbulu letadlem). Po opuštění Istanbulu začalo pršet a lilo celou cestu až do večera, kdy jsme krátce po 19. hodině dorazili do hotelu Montecito v Sofii. Okamžitě za turecko-bulharskou hranicí jsme prožili opakovaný kulturní a civilizační šok, protože z moderní země jsme se ocitli v socialistickém středověku. Dobře, připusťme, že přšelo a to vše vypadá nevzhledně. Hotel sám ovšem byla koncentrace luxusu, který se hned tak nevidí. Na CD je pár fotek a dá se to najít i na internetu. Ale když jsme následujícího rána už po dešti a za světla projížděli Sofií a viděli špinavé paneláky z dob socialistického budování, špinavé oprýskané zastaralé trolejbusy městské dopravy, město v mnohém připomínající „můj“ někdejší pražský Žižkov (ale v době 1. republiky), tak si člověk ani pořádně nemohl vychutnat pohled na některé památky, jako chrám Alexandra Něvského, kostel sv. Sofie či vedle stojící mešitu od Sinana (údajně jedinou v Bulharsku fungující). Vtírala se otázka, jak je takový rozdíl oproti Turecku vůbec možný, když byli spojeni v jednom státě několik set let. Jediný rozdíl je asi v tom „socialismu“, jinak si to neumím vysvětlit.

Když jsme pak jeli Srbskem, měli jsme už dojem normalnosti. Pěkné domky s novými střechami (to je vždy dobrý vypovídací znak), dokonce i rekreační a zahradní chaty, konstatoval jsem tam, že kdyby mi někdo řekl, že projíždím Šumavou, klidně bych tomu věřil, pokud by zrovna nebyl v dohledu byzantský kostelík. Zdá se, že i azbuka je v Srbsku na ústupu před latinkou. Bělehrad je pohledné velkoměsto a vzhledem by se klidně dal zaměnit za Brno či Bratislavu, nemám na mysli pochopitelně nezaměnitelné historické dominanty. V podvečer jsme vjeli do Maďarska, kolem 23. hodiny jsme vysadili naši slovenskou spoucestující v Bratislavě, pak následovalo Brno, Svitavy a v brzkých ranních hodinách jsme byli v Hradci Králové.

Uff!

## Poslední slovo

Od té doby uplynul už více než měsíc, a hloupý Honza se nad stovkami fotek (zredukovanými z původních skoro 3 tisíc) a za pomoci tohoto textu vzpomíná z toho, co viděl.

Pokud by někdo chtěl vědět, zda bych chtěl žít v Turecku, tak to asi ne – je to země historicky a jazykově vzdálená mému duchu. Ale jakožto hloupý Honza bych byl rád, kdybychom u nás

měli také „turecké hospodářství“. To bohužel „chytří v čele této země“ nedopustí a o Turecku nám radši moc nic neřeknou. Museli by přiznat vlastní neschopnost.

A my, jejich poddaní, vlastně také.

*Hloupý Honza, neboli Hony Šafra  
s využitím manželčiných poznámek z cesty i k textu,  
s povděkem za její snahu o korekturu mnohých překlepů*

Listopad 2014

P.S. – Přijměte prosím žádost o omluvu chyb a překlepů,  
které v tomto textu zůstaly. Jsou jako blechy, nedají se vychytat  
a stále se množí.

P.S.S. - Pokud jsem nějakého levičáka neurazil,  
omlouvám se mu a příště se budu více snažit.